

DVARO KAIMO (VILNIAUS R.) AKMENS AMŽIAUS RADIMVIETĖS

DŽIUGAS BRAZAITIS

Lietuvos archeologiniame žemėlapyje išsiskiria keletas mikroregionų, kuriuose ypač gausu akmens amžiaus paminklų. Medžiotojų ir žvejų bendruomenių gyvenimas visiškai priklausė nuo natūralių gamtinių išteklių, todėl šiuo atžvilgiu dėkingose vietose aptinkama nuo keliolikos iki keliasdešimties paminklų. Vienas tokių regionų yra Vokės aukštupys, kuriame šiuo metu žinoma daugiau kaip 20 akmens amžiaus gyvenviečių ir radimviečių.

Papio ežero ir Vokės aukštupio pakrantės sistemingai pradėtos tyrinėti 1989 m., kai LII atliko pirmąją šio rajono archeologinę žvalgą. Ekspedicijos metu buvo rasti 8 paminklai, kurių medžiaga yra paskelbta (Brazaitis, 1994). Tais pačiais metais buvo pradėti įdomiausio šio regiono paminklų – Papiškių 4-osios (durpyninės) gyvenvietės kasinėjimai, kurie truko tris sezonus. Apie šiuos tyrinėjimus iki šiol buvo paskelbta tik trumpa informacija (Brazaitis, 1990; 1992). Ekspedicijų metu toliau buvo žvalgomos Vokės pakrantės siekiant surasti naujų paminklų. Šiame straipsnyje bus kalbama apie paminklus, aptiktus Vokės ir ją supančio durpyno pakrantėse, šiauriau nuo jau skelbtų Papiškių gyvenviečių, iki tos vietos, kur durpyną kerta Eišiškių plentas (pav. 1). Šioje teritorijoje šiuo metu žinoma 11 radimviečių. Ypač daug medžiagos surinkta ariamuosiuose laukuose šalia Dvaro kaimo. Aplink šį kaimą išskirtos aštuonios radimvietės, iš kurių penkios pasižymi radinių gausumu.

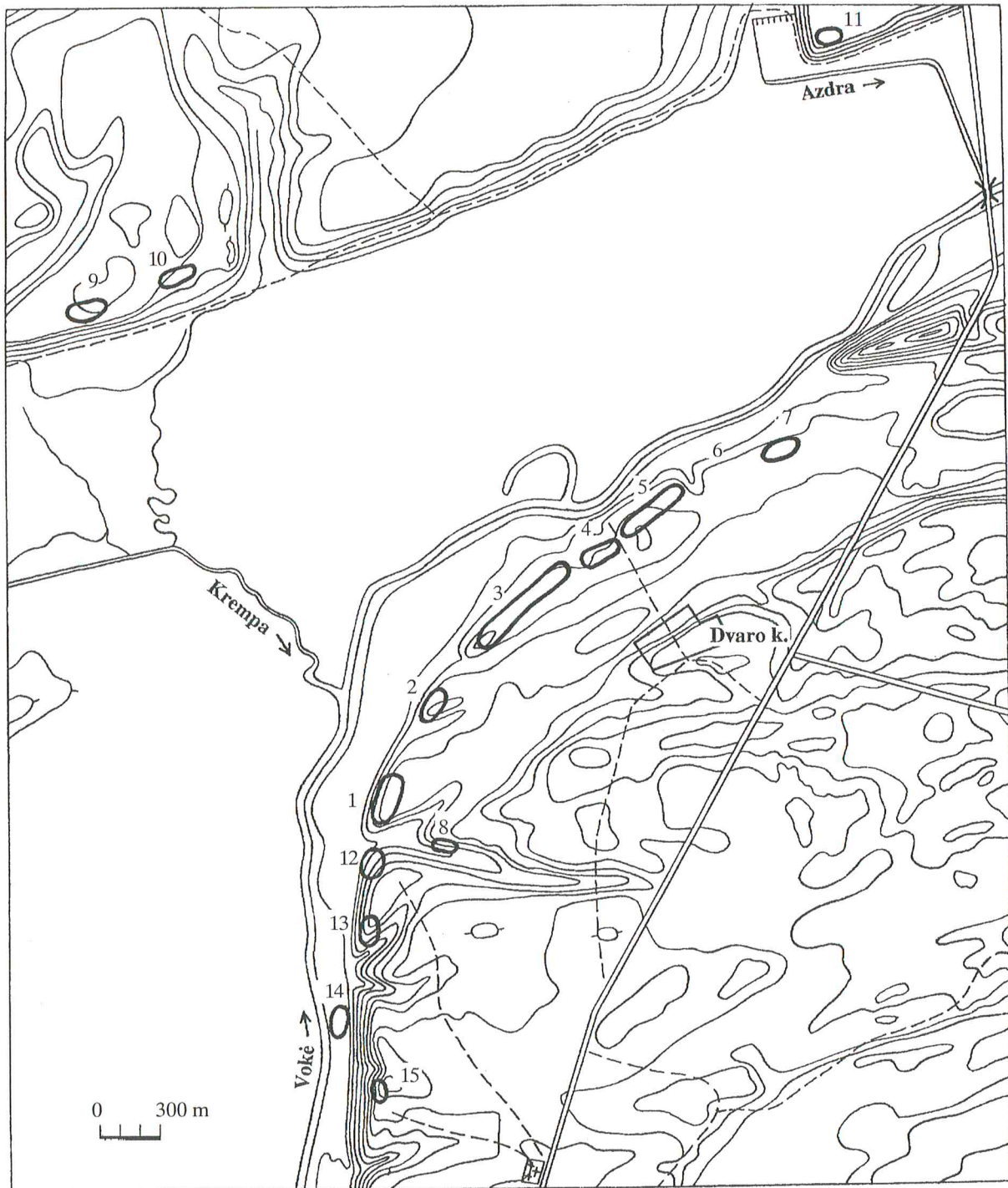
Straipsnio tikslas – ne tik paskelbti šių radimviečių medžiagą, bet ir plačiau paliesti titnago radinių tipologizavimo ir analizavimo problemas. Vienas iš tyrimo uždavinių buvo atlikti lyginamąją gyvenviečių medžiagos analizę. Siauro mikroregiono paminklų medžiagai nedaro įtakos gamtinės aplinkos skirtumai, kitaip sakant, buvo tos pačios sąlygos medžiotojų ir žvejų bendruomenių ūkiui, tie patys atstumai iki žaliavos šaltinių ir pan. Eliminavus aplinkos veiksnius,

archeologinės medžiagos variacijos aiškiau atspindi chronologinius ir kultūrinius skirtumus, todėl analizės rezultatai tampa daug patikimesni.

GAMTINĖ APLINKA IR PAMINKLŲ SITUACIJA

Vokės aukštupys yra Vokės senslėnyje, kuris susidarė ledyno tirpsmo vandenims tekant ledyno pakraščiu bendra pietvakarių kryptimi. Šiuo metu šiuo senslėniu teka Neries, Vokės, Merkio upės. Pasitraukus ledynui nuo galinių morenų ruožo, ši fluvoglacialinė tėkmė truputi įsirėžė ir skaidėsi atšakomis. Vokės senslėnyje susidarė vadinamoji Jočionių terasa, gerai matoma ties šiuo kaimu, o upės vagoje atsirado Papiškių, Mikašiūnų ir kitos salos. Į šią tėkmę atsivėrė daug trumpų vandeningų intakų, kurie suformavo senąjį raguvų tinklą. Neriai prasigraūžus pro moreninį kalvyną ties Buivydžiais į dabartinį jos slėnį, vanduo Vokės senslėniu nustojo tekėjęs. Preborealio periodu, atšilus klimatui, ištirpus palaidotam ledui, susidarė Papio ežeras, iš kurio vandens perteklius Vokės senslėniu pradėjo tekėti į Nerį, t. y. priešinga kryptimi nei senoji upė. Maždaug tuo pat metu senslėnyje pradėjo durpėti Vokės ir Merkio vandenskyra (plg. Basalykas, 1955).

Dabar Vokė pro Dvaro kaimą teka baigiamu eksploatuoti durpynu, amžiaus pradžioje reguliuota vaga. Visos akmens amžiaus radimvietės aptiktos durpyno pakraščiuose. Dvaro kaimo radimvietės yra dešiniajame Vokės krante, maždaug 1,5 km ilgio pakrantės ruože. Ties šiuo kaimu Vokės senslėnio saloje susiformavusi maždaug 300 m pločio 3–5 m aukščio terasa, išraižyta senų uždurpėjusių raguvų. Raguvos suformavo terasos kyšulius, ant kurių ir buvo įsikūrusios akmens amžiaus gyvenvietės. Terasa daugelį metų ariama, arimuose surinkta ir didžioji dalis radinių. Paminklai nebuvo

1 pav. Paminklų situacijos planas. 1 – Dvaro 1-oji radimvietė, 2 – Dvaro 2-oji radimvietė, 3 – Dvaro 3-ioji radimvietė, 4 – Dvaro 4-oji radimvietė, 5 – Dvaro 5-oji radimvietė, 6 – Dvaro 6-oji radimvietė, 7 – Dvaro 7-oji radimvietė, 8 – Dvaro 8-oji radimvietė, 9 – Pakrėmpės 1-oji radimvietė, 10 – Pakrėmpės 2-oji radimvietė, 11 – Kryžiškių 1-oji radimvietė, 12 – Papiškių 7-oji radimvietė, 13 – Papiškių 6-oji radimvietė, 14 – Papiškių 4-oji (durpyninė) gyvenvietė, 15 – Papiškių 3-oji gyvenvietė. Braižė autorius

šurfuojami, nes vargu ar po daugiamečio arimo galėjo išlikti gyvenviečių kultūriniai sluoksniai. Tiesa, po arimu gali būti išlikusių stulpaviečių, ūkinių duobių, įgilintų pastatų vietų ir pan., tačiau mažai vilties aptikti šiuos objektus šurfuojant dideliuose radimviečių plotuose. Pakrėpės ir Kryžiškių radimvietės yra rytiniame buvusio ežero krante ant maždaug 10 m aukščio smėlėtos terasos, kuri dabar apaugusi mišku. Radiniai jose surinkti nupustytose ar kaip kitaip pažeistose vietose.

Dvaro 1-oji radimvietė (pav. 1:1) yra labiausiai nutolusi į PV pusę nuo Dvaro kaimo. Gyvenvietė buvo įsikūrusi terasos kyšulyje, apribotame raguvos ir upės slėnio. Amžiaus pradžioje jos teritorijoje stovėjo ūkininko sodyba, kurios vieta ryški ligi šiol. Radinių buvo aptinkama ariamajame lauke, maždaug 150 m ilgio ir 70 m pločio plote, išilgai terasos krašto. Šioje radimvietėje buvo bandyta titnagus rinkti sektoriais, tikintis, kad pavyks planiografiškai išskirti atskirų laikotarpių radinių koncentracijos vietas. Deja, planiografinė analizė lauktų rezultatų nedavė, todėl visa medžiaga bus pateikiama bendrai.

Dvaro 2-oji radimvietė (pav. 1:2) yra kitame terasos kyšulyje, taip pat apribotame senos raguvos ir upės salpos. Radiniai surinkti arime, pailgame, maždaug 100 m ilgio ir 60 m pločio ruože. Kiek daugiau titnagų buvo randama arčiau terasos pakraščio, tačiau ryškesnių koncentracijų nepastebėta.

Dvaro 3-ioji radimvietė (pav. 1:3) yra didžiausio ploto. Titnagai surinkti ariamajame lauke, beveik 400 m ilgio ir 60 m pločio ruože, terasos pakraštyje. PV gale radimvietę riboja sena raguva, ŠR gale – nedidelė griova. Be abejo, viena akmens amžiaus gyvenvietė negalėjo užimti tokio didelio ploto, tačiau šiame terasos ruože nebuvo jokių natūralių ribų, kurios leistų suskaidyti paminklą į smulkesnes radimvietes. PV dalyje, terasos kyšulyje, yra žyvinga kalvelė, kurioje aptikta palyginti nedaug radinių. Kiek daugiau titnagų surinkta jos papėdėje, o visame kitame plote jie buvo išsibarstę maždaug tolygiai.

Dvaro 4-oji radimvietė (pav. 1:4) yra iš karto už trečiosios, atskirta nuo jos nedidele griova. Kita radimvietės riba yra buvęs lauko keliukas, kurio vietą žymi išlikęs buvusio tilto pylimas. Žinoma, ši riba yra dirbtinė ir neatitinka galimų akmens amžiaus gyvenvietės ribų. Tokia radimvietės riba iš dalies buvo nustatyta todėl, kad šioje vietoje buvo 17–18 amžių sodyba ar dvarvietė, kurios vietoje rasta keramikos, koklių, pypkės dalis ir kitų radinių. Dvarvietę 1993 m. pakartotinai žvalgė LKP MC darbuotojai (Balčiūnas ir kt., 1994, p. 292). Iškasę du bandomuosius plotelius, tyrinėjimų autoriai jokio kultūrinio sluoksnio neaptiko. Žemės paviršiuje medžiaga buvo randama maždaug 60 m pločio per visą radimvietės 110 m ilgį.

Dvaro 5-oji radimvietė (pav. 1:5) – už ketvirtosios radimvietės besitęsianti terasos dalis iki negilios raguvos. Jos ilgis apie 220 m, plotis maždaug 60 m. Riba tarp ketvirtosios ir penktosios radimvietės nustatyta dirbtinai, todėl šių paminklų medžiaga gali būti analizuojama kartu.

Dvaro 6-oji radimvietė (pav. 1:6) yra už 5-osios, iš abiejų pusių apribota negilių raguvų. Terasa šioje vietoje žemesnė, iškilusi virš salpos maždaug apie 1 metrą. Radimvietės ilgis 120 m. Žvalgymų metu ši vieta nebuvo suarta, akmens amžiaus radinių buvo aptikta kurmiarausiuose. Nors iš radimvietės turime labai nedaug radinių, tikėtina, kad dirvoje slypi medžiaga, gausumu nenusileidžianti pirmosioms penkioms Dvaro radimvietėms.

Dvaro 7-oji radimvietė (pav. 1:7) laikoma apie 70 m ilgio terasos krašto atkarpa iš karto už 6-osios radimvietės. Terasa šioje vietoje dar žemesnė, palaiapsniui pereinanti į durpyną. Žvalgymų metu radimvietė nebuvo suarta, tačiau vietomis buvo sustumdytas žemės paviršius. Suardytame plote buvo aptikta kiek daugiau radinių.

Dvaro 8-oji radimvietė (pav. 1:8) yra netoli 1-osios, terasos gilumoje susidariusiame kyšulyje, apribotame raguvos. Pamiškėje, nedideliame suartame lauke, surinkta nedaug titnago radinių.

Pakrėpės 1-oji radimvietė (pav. 1:9) yra kairiajame Vokės krante ant maždaug 10 m aukščio terasos. Terasa šioje vietoje buvo apaugusi mišku, jos pakraštyje pustomame smėlyje rasta šiek tiek titnago skaldos. Vėliau miškas ties radimvieta buvo iškirstas ir atsodintas, suariant dalį radimvietės teritorijos. Arime, kuris terasos pakraščio nesiekė, rasti vos keli titnagai.

Pakrėpės 2-oji radimvietė (pav. 1:10) yra maždaug už šimto metrų į šiaurės rytus nuo pirmosios, toje pačioje terasoje. Pustomame šlaite aptikta titnago skaldos. Terasos kyšulyje, kurį riboja gili raguva ir jos dugnu tekantis bevardis upelis, titnagų neaptikta.

Kryžiškių 1-oji (pav. 1:11) radimvietė yra toje pačioje terasoje, kaip ir Pakrėpės radimvietės, ties ta vieta, kur į durpyną įteka mažas Azdros upelis. Miške, žemėse, iškastose gesinant miško gaisrą, rasta skeltė su panaudojimo darbui žymėmis. Atrodo, kad gyvenvietė turėjo būti įsikūrusi terasos kyšulyje, kuris buvo nukastas statant Azdros upelio užtvanką.

Sprendžiant iš radimviečių topografijos, galima pasakyti, kad akmens amžiuje dabartinio durpyno vietoje tyvuliavo senovinis Papio ežeras. Tai patvirtina Dvaro 8-osios ir Pakrėpės radimviečių topografija. Pakrėpės radimviečių negalima sieti su jokių kitu vandens telkiniu, kaip tik su buvusiu ežeru. Dvaro 8-oji radimvietė, matyt, buvo įsikūrusi prie raguvos suformuotos ežero įlankos. Deja, visose minėtose radimvietėse nėra pakankamai medžiagos gyvenviečių

chronologijai nustatyti. Tyrinėjimai Papiškių durpyninėje gyvenvietėje parodė, kad senojo žalvario amžiaus kultūrinis sluoksnis užklotas durpėmis, todėl intensyvus ežero durpėjimas turėjo prasidėti ne anksčiau kaip II t-mečio pr. Kr. viduryje.

Patogiausia vieta akmens amžiaus stovykloms įsikurti buvo Papiro ežero vakarinė pakrantė. Įskaitant Papiškių paminklus, šioje pakrantėje žinoma 16 vietų, kur buvo apsisotą, daugelyje jų, matyt, ne po vieną kartą. Ypač tai pasakytina apie didelius Dvaro radimviečių plotus. Šios vietos buvo patogios dėl kelių priežasčių. Didelis ir negilus Papiro ežeras puikiai tiko žvejybai. Lėkšti ežerai ypač buvo mėgstami akmens amžiaus žmonių. Pavyzdžiui, Rytų Lietuvoje prie negilaus Kretuono ežero žinoma daug ilgalaikių gyvenviečių, tuo tarpu prie netoliese esančių gilių rininės kilmės ežerų (Vajuonio, Žeimenio ir kt.) paminklų gerokai mažiau. Gamtinė aplinka Vokės aukštupyje buvo palanki ir medžioklei. Įvairus reljefas ir skirtingų tipų augalija tiko įvairiai medžiojamai faunai, besiveisiančiai tiek sausuose, tiek drėgnuose miškuose bei pelkėse. Galbūt svarbiausia aplinkybė, nulėmusi Vokės aukštupio pasirinkimą stovyklai, ta, kad jis yra vandens kelių kryžkelėje. Galima spėti, jog iš turtingo titnago žaliavos Merkio žemupio titnagas buvo gabenamas į kitus regionus. Keliaujant Merkiu, toliau Voke ir Nerimi, buvo galima lengvai pasiekti kitas akmens amžiuje plačiau gyvenamas vietas Neries baseine. Papiro ežero pakrantės buvo patogi vieta keliaujantiems sustoti (maždaug diena kelio nuo Merkio titnagynų), o ilgesniam laikui apsisotę žmonės galėjo būti prekybos titnagu tarpininkai. Apie pakankamai intensyvius mainus akmens amžiuje liudija dirbinių, pagamintų iš nevietinės žaliavos (gintaro, skalūno ir pan.), paplitimas.

RADINIAI

Visų radimviečių akmens amžiaus kolekcijas sudaro vien titnago radiniai, neskaitant keramikos ir kitokių radinių, priklausančių XVII–XVIII amžiams Dvaro 4-ojoje radimvietėje. Beveik visose šio kaimo radimvietėse pastebėta nuo ugnies suskilusių akmenų, o tai apskritai būdinga visoms gyvenvietėms, tačiau dėl suprantamų priežasčių šie akmenys nebuvo renkami. Bendras titnago radinių skaičius pateiktas 1 lentelėje.

Prieš pradėdant analizuoti konkrečią medžiagą, verta pakalbėti apie pagrindinius titnago inventoriaus tipologizavimo ir grupavimo principus. Pagrindinis tipologinės analizės tikslas yra išskirti tam tikrus titnago inventoriaus bruožus, būdingus atskiriems chronologiniams etapams arba atspindinčius skirtingas kultūrinę prasmę titnago apdirbimo tradicijas. Jau seniai

pastebėta, kad akmeninių įrankių gamyba, atsiradusi žmonijos priešaušryje, nuėjo ilgą raidos kelią ir beveik visiškai sunyko, išgalėjęs metalui. Bėgant amžiams, tobulėjo titnago apdirbimo technologija, keitėsi žmonių poreikiai pereinant jiems prie naujų ūkio formų, ir visa tai atsispindi titnago inventoriuje. Iš etnografinių paralelių žinoma, kad skirtingose gentinėse grupėse materialinę kultūrą dažnai lėmė tradicija. Mezolito laikotarpyje pagal santykinai vienalaikių paminklų titnago inventoriaus skirtumus išskiriamos archeologinės kultūros, o neolite, kuriame archeologinės kultūros apibrėžiamos remiantis keramikos radiniais, titnago industrijos. Galima pridurti, kad neretai vienos neolitinės kultūros nešėjai naudojo skirtingas titnago apdirbimo industrijas ir atvirkščiai – viena industrija neretai „užkloja“ keletą archeologinių kultūrų.

Pagrindinis tipologinės analizės objektas iš esmės yra dirbinio idėja, buvusi jo gamintojo galvoje. Akmens amžiaus žmogus žinojo tam tikrą „idealių“ įrankių rinkinį, t. y. kaip įrankiai turi atrodyti ir kaip juos padaryti. Šis stereotipų rinkinys buvo perduodamas iš kartos į kartą, taip pat papildomas kaimyninių bendruomenių patirtimi. Vienos bendruomenės visų gamintojų idėjų rinkinys buvo vienodas, kelių tarpusavyje bendraujančių bendruomenių – panašus. Laikantis prielaidos, kad tarpusavyje daugiau bendravo giminiais arba gentiniais ryšiais susijusios bendruomenės, galima teigti, kad materialinės kultūros panašumas atspindi ir etninius ryšius. Realioje gamyboje bet koks nukrypimas nuo įrankio idėjos tipologiškai nėra svarbus, nes neturi ryšio su tradicija ir todėl neatspindi nei medžiagos chronologijos nei jos kultūrinės priklausomybės. Praktikoje rekonstruoti „idealius“ dirbinių tipus sudėtinga, nes gamyba buvo sąlygojama įvairių atsitiktinumų: žaliavos ypatumų, mokymosi, eksperimentavimo ir kt. Geriausiai „idealius“ tipus indikuoja dirbinių serijškumas ir analogijos keliuose paminkluose.

Lietuvoje kol kas nėra nusistovėjęs vieningos titnago inventoriaus klasifikavimo schemas. Kad skelbiamą medžiagą būtų galima panaudoti sugretinimui su kitų regionų paminklais, tenka gana smulkiai aprašyti grupavimo kriterijus ir paaiškinti naudojamą terminologiją. Taip jau susiklostė, kad kaimyniniuose kraštuose naudojamos visiškai skirtingos tipologinės sistemos, todėl neretai atsiranda daug sunkumų gretinant paminklus arba verčiant terminologiją iš vienos kalbos į kitą. Tipologizuojant radinius, susiduriama su objektyvumo problema; visuomet atsiranda radinių, užimančių tarpinę padėtį pasirinktų grupavimo kriterijų atžvilgiu. Grupavimui labai trukdo ir medžiagos fragmentiškumas, kadangi šiuo atveju radiniai dažnai grupuojami ne pagal realias, o pagal numanomas charakteristikas. Panaudoti analizei vien sveikus daiktus

1 lentelė. Bendras radinių skaičius

	Dvaro 1-oji	Dvaro 2-oji	Dvaro 3-ioji	Dvaro 4-oji	Dvaro 5-oji	Dvaro 6-oji	Dvaro 7-oji	Dvaro 8-oji	Pakrėmpės 1-oji	Pakrėmpės 2-oji	Kryžiškių 1-oji
Pseudoskalda	55	37	134	60	54	1	7	0	0	0	0
Skeveldros	42	98	154	60	87	0	5	2	0	0	0
Skalda	1409	358	979	312	690	6	98	7	8	8	1
Dirbiniai (% nuo bendro skaldos ir dirvinių skaičiaus)	198 (12,3)	60 (14,4)	114 (10,4)	52 (14,3)	122 (15)	1 (14,2)	7 (6,7)	0 (0)	1 (11,1)	0	0
Bendras radinių skaičius	1704	553	1381	484	953	8	117	9	9	8	1

taip pat negalima, nes kolekcijose, ypač surinktose ariamuosiuose laukuose, fragmentinė medžiaga dažnai sudaro didžiausią radinių dalį.

Pirmajame klasifikavimo lygyje visas titnago inventorius suskirstytas į tokias grupes: natūralios titnago kongrecijos, skeveldros, pseudoskalda, skalda ir dirbiniai. Suvestiniai duomenys iš analizuojamų paminklų pateikti 1 lentelėje. Nors Dvaro radimviečių teritorijose gausu natūralių titnago riedulių, bet jie nebuvo renkami. Skeveldromis vadinami suskilę titnagai, neturintys aiškių skaldymo požymių. Dažniausiai tai ariant mechaniškai sutrupinti titnagai arba suskilę natūraliai dėl užšalusio vandens kreidiniuose titnago intarpuose. Skeveldros, kaip ir kongrecijos, nesusijusios su akmens amžiaus žmonių veikla, tačiau įtrauktos į kolekcijas, nes jas ne visuomet lengva atskirti nuo tikrosios skaldos.

Ariant sunkiasvore technika akmeningose dirvose, dažnai titnago kongrecijos mechaniškai sutrupinamos, todėl atsiranda vadinamosios pseudoskaldos ar net dirbinius primenančių skeveldrų, kurias neretai sunku atskirti nuo akmens amžiaus žmonių palikimo. Analizuojant titnago kompleksus, stengtasi kiek įmanoma šią pseudoskaldą atskirti. Pagrindiniai jos požymiai yra tokie: pseudoskalda visuomet yra be patinos, labai ryškios, reljefiškos skilimo rievės, paprastai ant jos lieka daugiau ar mažiau titnago žievės. Abiejose nuoskalų galų pusėse dažnai yra ištrupėjimų, todėl titnagai neretai pasidaro panašūs į kaltelių ašmenėlius. Panašus efektas gaunamas skaldant titnagą, atremtą į kietą pagrindą. Identiškos pseudoskaldos yra visose arimuose surinktose kolekcijose, daugiausia rasta 3-iojoje ir 4-ojoje radimvietėse.

Skaldos grupei priklauso visi akmens amžiaus žmonių suskaldyti titnagai, kurie po nuskėlimo nebuvo papildomai apdirbti, taip pat skaldytiniai. Dirbiniais laikomi tie titnagai, kurie po pirminio nuskėlimo buvo dar papildomai apdoroti retušuojant, nuskeliant ar kaip nors kitaip. Skaldos ir dirvinių kategorijoms priskiriami titnago radiniai nepriklausomai nuo to, ar jie buvo panaudoti darbui, ar ne. Toliau bus kalbama tik apie šias dvi radinių kategorijas.

Visuose paminkluose vyrauja vietinis juodas arba juodai-pilkai margas titnagas. Akmens amžiaus radiniai nemažai nukentėjo nuo arimo. Aptikta daug sulaužytų ir sutrupintų dirvinių, radinių kraštai dažnai apdaužyti, todėl sunku identifikuoti panaudojimo darbui žymes. Visose Dvaro kolekcijose labai įvairuoja titnago radinių patinos storis. Šiuo požymiu kartais remiamasi išskiriant skirtingų laikotarpių kompleksus. Dvaro radimvietėse rasta neolito laikotarpio dirvinių, pasidengusių stora patina, ir atvirkščiai, – mezolito laikotarpiui skirtingų radinių beveik be patinos. Akivaizdu, kad patinos storis negalėjo būti pritaikytas chronologiškai skirtingiems kompleksams išskirti ir naudotas tik kaip pagalbiniis kriterijus. Beveik visi radiniai, aptikti Pakrėmpės radimvietėse, yra be patinos, nes smėlinėse gyvenvietėse patinizacijos procesas vyksta lėčiau negu drėgnesnėse ariamose dirvose ar durpynuose.

Pakankamai daug radinių yra tik pirmose penkiose Dvaro kaimo radimvietėse (žr. 1 lentelę). Nors jose surinkta palyginti gausi medžiaga, tačiau kolekcijų pilnumą reikia vertinti atsargiai. Stengtasi rinkti visus radinius, bet praktika rodo, kad žemės paviršiuje rinktose kolekcijose paprastai trūksta smulkios skaldos ir smulkių dirvinių, ypač mikrolitų. Kitose radimvietėse radinių skaičius per mažas, kad jų duomenis būtų galima panaudoti statistiniams apibendrinimams.

2 lentelė. Titnago skalda, vnt ir (%)

	Dvaro 1-oji	Dvaro 2-oji	Dvaro 3-ioji	Dvaro 4-oji	Dvaro 5-oji	Dvaro 7-oji
Skeltės	268 (19)	65 (18,2)	182 (18,6)	61 (19,6)	146 (21,2)	16 (16,3)
Nuoskalos	901 (63,9)	213 (59,5)	583 (59,6)	163 (52,2)	411 (59,6)	59 (60,2)
Skaldytiniai	62 (4,4)	20 (5,6)	36 (3,7)	13 (4,2)	26 (3,8)	4 (4,1)
Neapibrėžti fragm.	178 (12,6)	60 (16,8)	178 (18,2)	75 (24)	107 (15,5)	19 (19,4)
Iš viso	1409	358	979	312	690	98

3 lentelė. Skaldytiniai, vnt. ir (%)

	Dvaro 1-oji	Dvaro 2-oji	Dvaro 3-ioji	Dvaro 4-oji	Dvaro 5-oji
Sveiki skaldytiniai	50	18	26	10	21
Skald. dalys	12	2	10	3	5
Pagal paskirtį					
Nuoskaloms	35 (70%)	11 (61%)	16 (62%)	9 (90%)	19 (90%)
Skeltėms	6 (12%)	3 (17%)	4 (15%)	0 (0%)	1 (5%)
Nuoskaloms ir skeltėms	9 (18%)	4 (22%)	6 (23%)	1 (10%)	1 (5%)
Pagal aikštelių skaičių					
Su viena aikšte	25 (50%)	9 (50%)	14 (54%)	6 (60%)	10 (48%)
Dvigaliai	10 (20%)	3 (17%)	4 (15%)	0 (0%)	3 (14%)
Su dviem ir daugiau aikštelių	13 (26%)	5 (28%)	7 (27%)	4 (40%)	7 (33%)
Briauniniai	2 (4%)	1 (5%)	1 (4%)	0 (0%)	1 (5%)

Pirmame grupavimo lygyje informatyviausias yra skaldos ir dirbinių santykis. Didelis skaldos kiekis, palyginti su dirbinių kiekiu, rodo titnago apdirbimo intensyvumą. Pirmose penkiose Dvaro radimvietėse dirbiniai sudaro 10–15% nuo bendro skaldos ir radinių skaičiaus. Tai gana didelis skaičius, nes archeologiškai kasinėiose akmens amžiaus gyvenvietėse, kuriose buvo apdirbamas titnagas, dirbiniai tesudaro 3–6% viso radinių skaičiaus. Didžiausią skaldos dalį paprastai

sudaro smulkios nuoskalos, bet jų žemės paviršiuje surinktosiose kolekcijose būna nedaug.

Antrajame grupavimo lygyje titnago skalda skirstoma į tokias grupes: skeltės, nuoskalos, skaldytiniai ir neaiškūs fragmentai, kurių dėl fragmentiškumo negalima priskirti jokiai minėtai kategorijai (žr. 2 lentelę). Skaldytiniais laikomi titnago gabalai, nuo kurių buvo skeliamos skeltės arba nuoskalos, skeltėms – atskelti titnagai, kurių ilgis dvigubai didesnis už plotį (Bordes,

1979, p. 6), nuoskalomis – visi kiti nuskelti titnagai. Šis skelčių apibrėžimas taikomas tik daliai skelčių, nes dauguma jų būna sulūžusios, todėl tenka atsižvelgti ir į kitus skeltėms būdingus bruožus: kraštų ir nerviūrų lygiagretumą, plotį ir kt.

Titnagas akmens amžiuje buvo skaldomas ne bet kaip. Norint atskelti reikiamą nuoskalą arba skeltę, buvo specialiai paruošiamas skaldytinis, suformuojant skaldymo aikšteles, todėl jį galima laikyti tikslingai sukurtu gaminiu. Skaldytinius galima grupuoti pagal paskirtį, aikštelių išsidėstymą, pavidalą ir kt. Pagrindinė klasifikavimo problema yra ta, kad gyvenvietėse randami daugiausia jau sunaudoti skaldytiniai, iš kurių galima spręsti tik apie paskutinę skaldymo stadiją. Dėl šios priežasties skaldytiniai dažnai neatspindi bendros skaldos struktūros: pavyzdžiui, paminkle, kuriame yra daugybė skelčių, dažnai nerandama skaldytinių joms gauti. Dvaro radimvietėse skaldytiniai sudaro maždaug 4–6% skaldos. 3 lentelėje pateikiami duomenys apie skaldytinius, sugrupavus juos pagal paskirtį ir aikštelių padėtį.

Pirmose trijose Dvaro radimvietėse nuoskaliniai skaldytiniai sudaro 60–70%, o kitose dviejose – 90% visų skaldytinių. Tuo tarpu skelčių santykis su nuoskalomis visose radimvietėse maždaug vienodas, o 4-ojoje ir 5-ojoje radimvietėse skelčių net truputį daugiau (žr. 2 lentelę).

Skeltiniai skaldytiniai toliau pagal paskirtį grupuojami atsižvelgiant į jų gautų skelčių plotį. Po du skaldytinius, skirtus siauroms taisyklingsoms mikroskeltėms gauti, rasta pirmose trijose Dvaro radimvietėse (pav. 3:33, 34; 5:33, 34; 7:28, 29). Plačioms skeltėms gauti skaldytinių aptinkama palyginti retai, nes jie dažniausiai būdavo visiškai sunaudojami. Plačios ilgos skeltės buvo atskeltos nuo dviejų skaldytinių iš 1-osios radimvietės (pav. 3:35), nuo dviejų iš 3-iosios radimvietės (pav. 6:28; 7:27), nuo vieno iš 4-osios (pav. 8:13) ir 5-osios radimviečių (pav. 10:21).

Dvaro 1-ojoje gyvenvietėje išsiskiria grupė dvigalių skaldytinių, iš kurių 5 skirti skeltėms ir nuoskaloms gauti (pav. 2:20–22). Dvigaliai skaldytiniai būdingi Šiaurinės Europos vėlyvajam paleolitui. Dažnai jie sutinkami ir Lietuvos vėlyvojo paleolito – ankstyvojo mezolito medžiagoje, ypač siejamoje su Svidrų kultūros tradicija (Rimantienė, 1984, p. 47). Atrodo, kad šiuo laikotarpiu nemokėta paruošti specialių skaldytinių siauroms taisyklingsoms skeltėms gauti. Norint atskelti skeltas, reikalingas pirmiausia įkotiniam antgaliams ir ašmenėliams padaryti, buvo griebiamasi tam tikros gudrybės: pasirenkamas siauras skaldymo frontas, nuo kurio panašiais į rėžtukinius nuskėlimais gaunamos skeltės. Dalį rėžtukų iš 1-osios radimvietės, padarytų iš storų skelčių ir nuoskalų (pav. 2:15, 19), taip pat galima interpretuoti kaip skaldytinius siauroms skel-

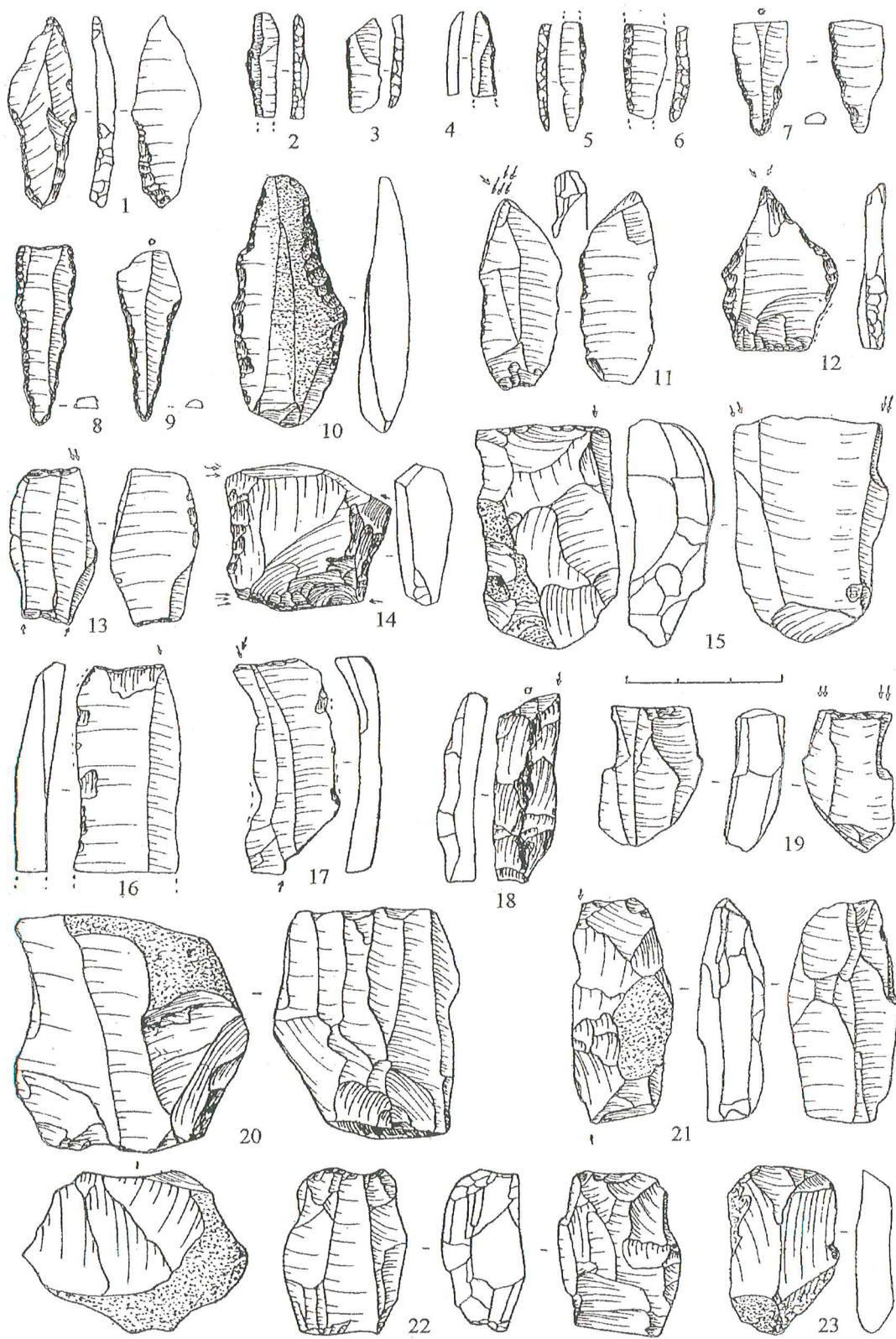
tėms gauti. Kitose Dvaro radimvietėse tokių storų rėžtukų nerasta.

Ne kartą pastebėta, kad skelčių gavimas ir naudojimas darbui arba įrankių gamybai akmens amžiaus paminkluose skyrėsi, todėl jų kiekis titnago inventoriuje gali atspindėti chronologinius ir kultūrinius medžiagos skirtumus. Skeltės Dvaro radimvietėse sudaro 19–23% viso skaldos kiekio (2 lentelė). Palyginti su kasinėtais paminklais, tai gana daug, nes net tokiuose skeltine skaldymo technika pasižymintuose paminkluose kaip Kubilėliai (Juodagalvis, 1992), Pyplių B kompleksas (Brazaitis, 1998) skeltės tesudarė apie 10% visos skaldos.

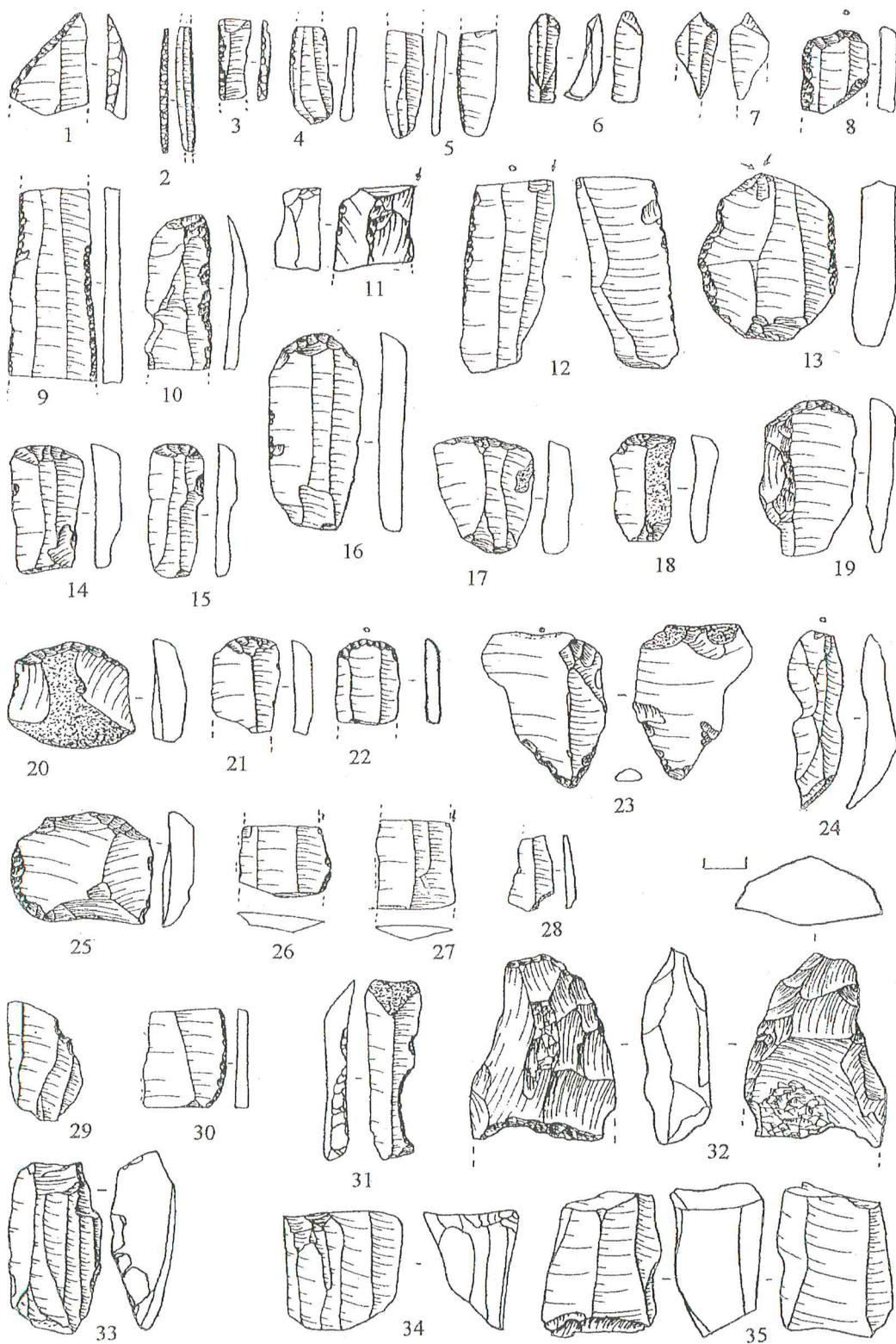
Reikia pasakyti, kad ne visos skeltės buvo nuskeliamos tikslingai. Dvaro radimvietėse buvo pabandyta išskirti taisyklingas skeltas, kurios laikomos tikslingai atskeltomis nuo specialiai tam paruoštų skaldytinių. Tokių skelčių šonai lygiagretūs, priekinėje pusėje likę prieš tai skeltų skelčių negatyvai. Visose radimvietėse taisyklingos sudaro maždaug pusę visų skelčių (žr. 4 lentelę). Šiuo metu nusistovėjusi nuomonė, kad Lietuvoje skeltės plačiausiai naudotos mezolite ir neolito pirmojoje pusėje, kai buvo labiausiai paplitę mikrolitiniai dirbiniai ir mikrorėžtukinė skelčių dalijimo technika.

Mikrolitinę titnago industriją atspindi siaurų taisyklingų skeltelių (dar vadinamų mikroskeltėmis) kiekis. Mikroskeltėmis dvaro radimvietėse laikomos skeltės iki 11 mm storio imtinai. Iš duomenų, pateiktų 4 lentelėje, matoma, kad daugiausia mikroskelčių rasta 2-ojoje radimvietėje. Joje, beje, yra daugiausia taisyklingų skelčių ir skeltinių skaldytinių. Atlikus skelčių pločio analizę, tik 2-osios radimvietės diagramoje išsiskyrė du maksimumai. Tokie skaldos bruožai liudija, kad antrojoje radimvietėje susidurta su mikrolitine industrija. Šiai industrijai apibrėžti taip pat naudojamos skelčių dalių santykiu. Dvaro radimviečių medžiagoje tokios analizės atlikti nepavyko, nes beveik trečdalis skelčių yra mechaniškai sutrupintos ariant, o tai visiškai iškreipė analizės rezultatus. Dalis skelčių būdavo sulaužomos specialiai, o jų dalys naudojamos kaip įstatomi įrankių ašmenėliai. Kartais taip sulaužytos skeltės priskiriamos dirbinių kategorijai, antrinio apdirbimo požymiu laikant laužimą. Tikslingas nulaužimas identifikuojamas pagal būdingai nudilusius skelčių kampus. 4 lentelėje nurodyti duomenys, kiek skelčių galėjo būti naudotų kaip ašmenėliai. Daugiausia tokių skelčių rasta 1-ojoje radimvietėje (pav. 3:26, 27), mažiausiai 4-ojoje.

Be abejo, geriausiai medžiagos chronologiją ir kultūrinius aspektus atspindi titnago dirbiniai. Pirminėi dirbinių klasifikacijai Lietuvoje taip pat nėra sudaryta griežta nomenklatūra. 5-oje lentelėje pasiūlytame radinių kategorijų sąrašė stengtasi kiek įmanoma prisilaikyti

2 pav. Radiniai iš Dvaro 1-osios radimvietės (epipaleolitas): įklotinis strėlės antgalis – 1, ašmenėliai – 2–6, perforatoriai – 7–9, grandukas – 10, rėžtukai – 11–19, skaldytiniai – 20–22, gremžtukas – 23. Piešė autorius

3 pav. Radiniai iš Dvaro 1-osios radimvietės (mezolitas): lancetas – 1, ašmenėliai – 2–5, mikrorėžtukai – 6, 7, smulkusis grandukas – 8, peiliai iš skelčių – 9–10, rėžtukai – 11–13, gremžtukai – 14–22, perforatoriai – 23, 24, grandukas – 25, skeltės nudilusiais kampais – 26–27, retušuotos skeltės – 28–31, kirvelio tipo dirbinio dalis – 32, skaldytiniai – 33–35. Piešė autorius

4 lentelė. Skeltės, vnt. ir (%)

	Dvaro 1-oji	Dvaro 2-oji	Dvaro 3-ioji	Dvaro 4-oji	Dvaro 5-oji
Iš viso	268	65	182	60	146
Taisyklingos	139 (51,9%)	34 (52,3%)	90 (49,5%)	29 (48,3%)	72 (49,3%)
Siauros (% nuo visų skelčių)	119 (44,4%)	37 (56,9%)	82 (45,1%)	33 (55%)	67 (45,9%)
Taisyklingos mikroskeltės (% nuo taisykl. skelčių)	64 (46%)	20 (58,8%)	40 (44,4%)	11 (37,9)	30 (41,7%)
Nulaužtos ar sutrupintos vėliau	77 (28,7%)	17 (26,2%)	63 (34,6%)	17 (28,3%)	47 (32,2%)
Naudotos kaip ašmenėliai	34 (12,7%)	7 (108%)	22 (12,1%)	4 (6,7%)	16 (11%)

5 lentelė. Dirbiniai

	Dvaro 1-oji	Dvaro 2-oji	Dvaro 3-ioji	Dvaro 4-oji	Dvaro 5-oji	Dvaro 7-oji
Įkotiniai antgaliai	1 (1)		2 (2)		1 (1)	
Lancetiniai antgaliai	1 (1)		2 (2)		2 (2)	
Trapeciniai antgaliai	1(1)	1 (1)		1	1 (1)	
Nuoskaliniai antgaliai	3	4		3		
Ietigaliai arba durklai	1 (1)	1 (1)				
Ašmenėliai	9 (9)	5 (5)	5 (5)	1 (1)	5 (4)	
Mikrorėžtukai	2 (2)		1 (1)			1 (1)
Rėžtukai	28 (14)	10 (6)	14 (5)	7 (6)	11 (6)	
Gremžtukai	46 (11)	8 (1)	24 (10)	9 (1)	30 (8)	4 (2)
Grandukai	12 (2)	2	10 (3)	2	14 (2)	
Smulkieji grandukai	5 (2)	1	3 (1)	2 (1)	9	
Ylos ir gražtai	7 (5)	1 (1)	6 (3)	4 (1)	5 (2)	
Peiliai	5 (2)		2	3 (1)	2 (1)	
Kirveliai	6 (1)	1	2		1	1
Retušuotos skeltės	18 (18)	4 (4)	11 (11)	3 (3)	9 (9)	
Retušuotos nuoskalos	23	9	14	9	22	1
Dirbinių fragmentai	30 (8)	13 (3)	18 (7)	8	10 (2)	
Iš viso (iš skelčių / %)	198 (78/39,4%)	60 (21/35%)	114 (50/43,9%)	52 (14/26,9%)	122 (38/31,1%)	7 (3/42,9%)

Lietuvoje nusistovėjusių terminų ir klasifikavimo principų.

Visus dirbinius galima grupuoti pagal ruošinio tipą. Skelčių panaudojimas dirbiniams gaminti tradiciškai laikomas svarbiu požymiu, tačiau būdai bendram medžiagos skeltiškumui apibrėžti kol kas nėra aiškiau nustatyti. Dirbinių lentelėje skliausteliuose pateiktas dirbinių iš skelčių skaičius ir bendra procentinė dalis. Skeltiškumas svyruoja nuo 27 iki 44%. Daugiausia dirbinių iš skelčių aptikta 3-joje radimvietėje, mažiausiai 2-ojoje ir 4-ojoje. Galima pastebėti, kad gremžtukų iš skelčių santykis maždaug atitinka bendrą kolekcijos skeltiškumą, tuo tarpu rėžtukų iš skelčių santykis yra atvirkščias.

Pirmosios šešios dirbinių kategorijos – strėlių antgaliai, ietigaliai ir ašmenėliai pagal funkcinę paskirtį galėtų būti sujungtos į vieną medžioklės įrankių ir ginklų grupę. Šių dirbinių tipologija plačiausiai pritaikoma nustatant medžiagos chronologiją ir kultūrinės ypatybės. Dėl šios priežasties jau pirmame dirbinių grupavimo lygyje jie išskaidyti į atskiras kategorijas.

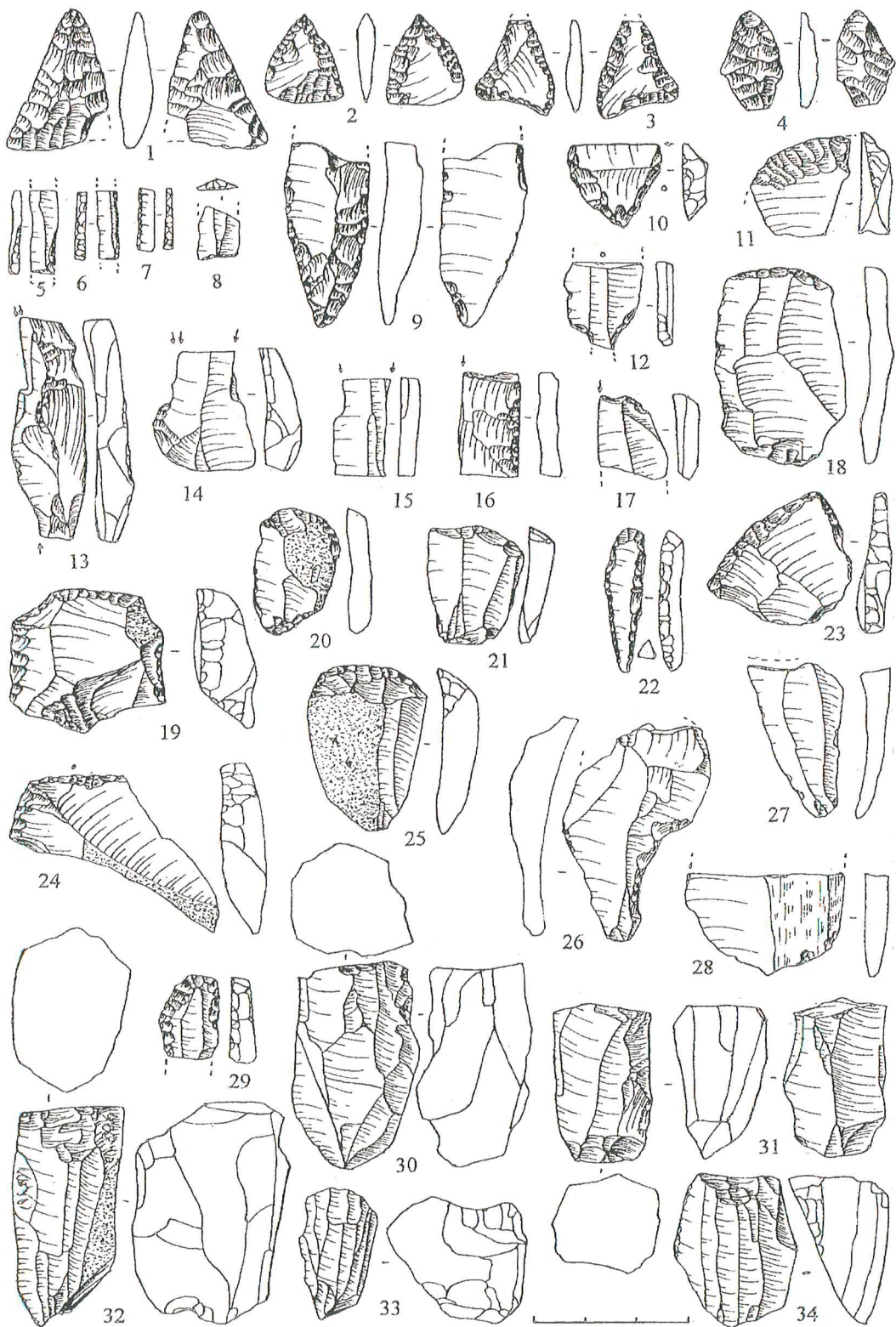
Įkotingi strėlių antgaliai labiausiai paplitę Lietuvos paleolito pabaigos ir ankstyvojo mezolito laikotarpių paminkluose. Įkotingi antgaliai klasifikuojami pagal įkotelės suformavimo būdą (Римантене, 1978, p. 20–27). Šių antgalių tipams apibrėžti vartojami eponiminiai gyvenviečių pavadinimai (svidrinis antgalis, arensburginis antgalis ir pan.). Eponimų vartojimas terminologijoje turi tam tikrų privalumų, nes pakeičia morfologinių ir technologinių dirbinio bruožų aprašymą vienu žodžiu, pvz., įkotingis strėlės antgalis plokščiai retušuota įkote kuprelės pusėje vadinamas svidrinis antgaliu. Anta vertus, vartojant tokius terminus, nesąmoningai kyla asociacijos su eponiminiais paminklais ir kultūromis. Tokie terminai prasmingi tik tam tikro geografinio arealo ribose ir tik konkrečiu laikotarpiu, ir nepritaikomi analogiškiems dirbiniams tolimesniuose regionuose arba kitais chronologiniais laikotarpiais. Pavyzdžiui, Janislavicų tipo antgalių terminas nepriimtinas, tarkime Anglijoje, kur aptinkama tokių pačių dirbinių. Kitas trūkumas, kad po eponiminio terminu neretai slypi keletas skirtingų dirbinių tipų, būdingų vienam paminklui arba archeologinei kultūrai. Kaip pavyzdį galima paminėti Pulio tipo antgalius.

Dvaro radimvietėse rasta tipologiškai skirtingų įkotingių antgalių: 1-joje rastas antgalis retušuota įkote iš priešingų pusių (gražto pavidalo), pagamintas iš skeltės, gautos nuo dvigalio skaldytinio (pav. 2:1). Dvaro 3-joje radimvietėje rasti du įkotingi antgaliai: pirmasis pagamintas iš skeltės nuo dvigalio skaldytinio, abu įkotelės šonai retušuoti kuprelės pusėje (pav. 6:1). Smaigalys nulūžęs, ties lūžiu yra rėžtukinio pobūdžio išskalės. Panašios išskalės atsiranda lūžtant antgaliui, jam

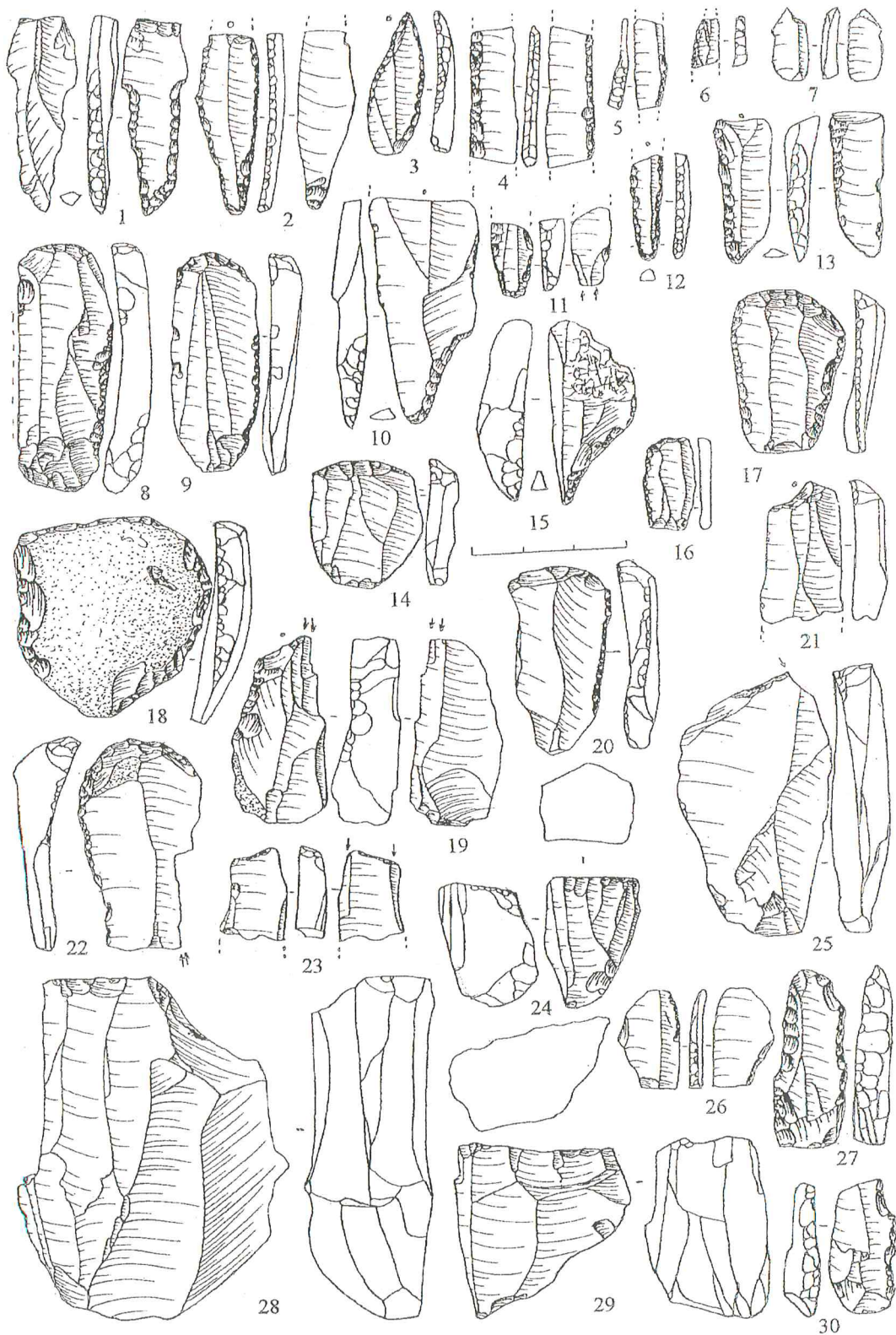
atsitrenkus į taikinį (Nuzhnyi, 1990, pav. 1:11). Antrojo antgalio įkotelė kuprelės pusėje plokščiai paretušuota, dėl to būtų galima jį skirti svidrinio tipui (pav. 6:2). Neįprasta yra tai, kad įkotelė suformuota viršutiniame skeltės gale ir kad abu šonai yra ištisai retušuoti. Klasikinio svidrinio antgalio tipą labiausiai atitinka antgalis iš Dvaro 5-osios radimvietės (pav. 9:1) nulūžusia plunksna. Įkotingių antgalių įkotelės savo pavidalu primena ylas arba gražtelius, o tai sudaro sunkumų jas identifikuoti. Dvaro radimvietėse kai kurie dirbiniai, priskirti perforatoriams, galėjo būti antgalių įkotelės (pav. 2:7; 6:10–12), ir atvirkščiai, antgalius iš trečiosios gyvenvietės (pav. 6:1, 2) galima laikyti perforatoriais. Tarp nuoskalinių antgalių taip pat randama antgalių su įkotelėmis (pav. 4:2; 5:4; 8:19), tačiau jie nuo įkotingių kategorijos skiriasi tuo, kad pagaminti iš nuoskalų ir juos gaminant darytas plokščias dvipusis retušas.

Lancetiniai ir trapeciniai antgaliai kartu su ašmenėliais ir mikrorėžtukais skiriami mikrolitiniams dirbiniams. Mikrolitams apibrėžti dažnai vartojami geometrijos terminai (trapecija, trikampis, segmentas ir pan.). Neseniai Lietuvoje pradėti vartoti ir eponiminiai terminai, pavyzdžiui, Janislavicų tipo trikampis mikrolitas (Ostrauskas, 1996, p. 196). Lancetiniais antgaliais, arba lancetais, vadinami dirbiniai iš skelčių, kurių smaigaliai (plunksna) suformuoti ruošinio kampe įžambiai nuskėlus arba/ir nuretušavus galą. Lietuvoje R. Rimantienės įvesta lanceto samprata sėkmingai prigijo, nors nėra tapati terminui, vartojamam kitose šalyse (Rimantienė, 1984, p. 75). Lancetiniai antgaliai paprastai grupuojami pagal keletą požymių: plunksnos suformavimo techniką, jos vietą ruošinyje ir bendrą pavidalą (Римантене, 1978, p. 27–30). Lancetų raida kol kas nėra labai aiški. Ankstyvųjų lancetų smaigaliai dažniausiai formuoti apatiniame skeltės gale, dažnai paliekama neretušuota mikrorėžtukinė išskala, būdingi retušuoti šonai ir pagrindas, dėl to dirbiniai įgauna rombo arba lapo pavidalą. Neolitinių lancetų plunksnos dažniausiai suformuotos retušuojant viršutinį skeltės galą. Papildomas retušavimas sutinkamas retai, dažnai paliekamas apatinis skeltės galas su neapdorota skėlimo kuprele. Didelės neolitinių lancetų serijos rastos Kretuono 1-ojoje gyvenvietėje (Girininkas, 1990, pav. 17, 18), Papiškių 4-ojoje ir kituose paminkluose.

Dvaro 1-ojoje radimvietėje rasta lanceto plunksna suformuota viršutiniame gana plačios skeltės gale. Smaigalys ištisai retušuotas (pav. 3:1). Du tipologiškai skirtingi lancetai rasti 3-joje radimvietėje. Vieno plunksna yra apatiniame gale, abu dirbinio kraštai ištisai retušuoti, dėl to jis įgavo lapo pavidalą (pav. 6:3). Kitas pagamintas iš siauros skeltės, kurios viršutinis galas retušuotas smulkiu retušu (pav. 7:1). Abiejų lancetų, rastų

5 pav. Radiniai iš Dvaro 2-osios radimvietės (vėlyvasis mezolitas–neolitas): nuoskaliniai strėlių antgaliai – 1–4, ašmenėliai – 5–8, ietigalis – 9, trapecija – 10, dirbinių dalys – 11, 12, 29, rėžtukai – 13–17, gremžtukai – 18–21, 23–25, yla – 22, grandukai – 26–27, nuoskala gludintu paviršiumi – kirvelio dalis – 28, skaldytiniai – 30–34. Piešė autorius

6 pav. Radiniai iš Dvaro 3-iosios radimvietės (mezolitas): įklotiniai strėlių antgaliai – 1, 2, lancetas – 3, ašmenėliai – 4–6, mikrorėžtukas – 7, gremžtukai – 8, 9, 14, 16–18, 20, perforatoriai – 10, 12, 13, 15, rėžtukai – 19, 23, 5, retušuotos skel-tės – 21, 26, gremžtukas-rėžtukas – 22, skaldytiniai – 24, 28–29, grandukai – 27, 30. Piešė autorius

6 lentelė. Rėžtukai, vnt. ir (%)

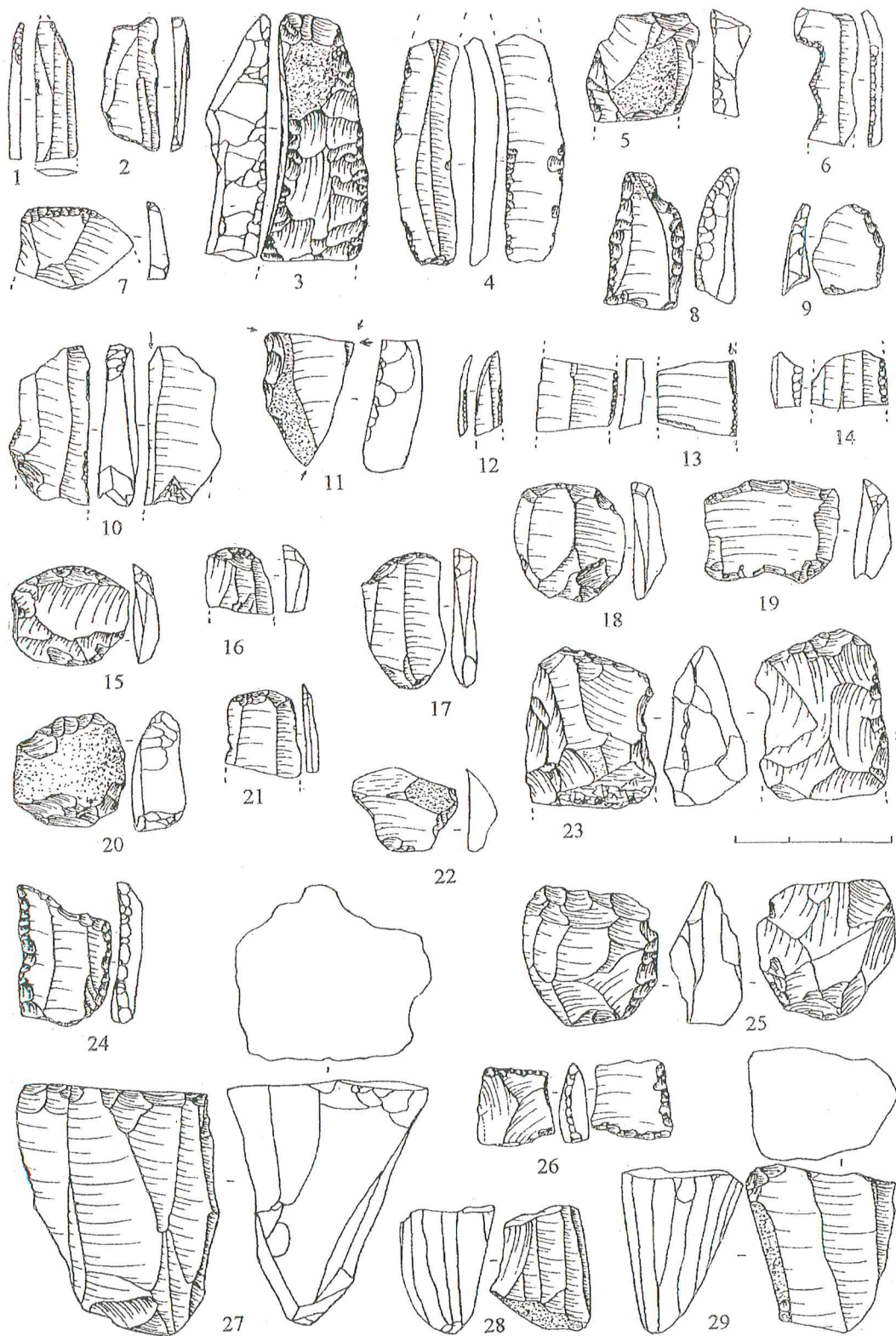
	Dvaro 1-oji	Dvaro 2-oji	Dvaro 3-ioji	Dvaro 4-oji	Dvaro 5-oji
Iš viso	28	10	14	7	11
Pagal ašmenų suformavimą					
Išskelti nulaužtame gale	4 (14,3%)	5 (50%)	2 (14,3%)	1 (14,3%)	1 (9,1%)
Išskelti nuo retušuotos aikštelės	17 (60,7%)	4 (40%)	6 (42,9%)	4 (57,1%)	4 (36,4%)
Suformuoti dviem skėlimais	4 (14,3%)		3 (21,4)		4 (36,4%)
Retušuoti ir dviejų skėlimų kartu	21 (75%)	4 (40%)	9 (64,3%)	4 (57,1%)	7 (63,6%)
Išskelti nuo natūralios aikštelės	1 (3,6%)		1 (7,1%)	2 (28,6%)	
Kombinuoti	1 (3,6%)	1 (10%)	2 (14,3%)		2 (18,2%)
Nenustatomi	1 (3,6%)				
Pagal ašmenų padėtį					
Kampiniai	20 (71,4%)	10 (100%)	8 (57,1%)	4 (57,1%)	9 (81,8%)
Viduriniai	3 (10,1%)		4 (28,6%)	1 (14,3%)	2 (18,2%)
Šoniniai	3 (10,1%)		2 (14,3%)	2 (28,6%)	
Kombinuoti	2 (7,1%)		1 (7,1%)		
Pagal ašmenų kiekį					
Vieni ašmenys	18 (64,3%)	7 (70%)	11 (78,6%)	7 (100%)	7 (60%)
Dveji ašmenys	9 (32,1%)	3 (30%)	2 (14,3%)		2 (20%)
Treji ašmenys	1 (3,6%)		1 (7,1%)		2 (20%)

5-ojoje radimvietėje, plunksnos suformuotos apatiniuose skeltės galuose; vieno gale išlikusi mikrorėžtukinė išskala, kito galas retušuotas ištisai (pav. 9:3). Antrojo lanceto pagrindas statmenai paretušuotas (pav. 9:2).

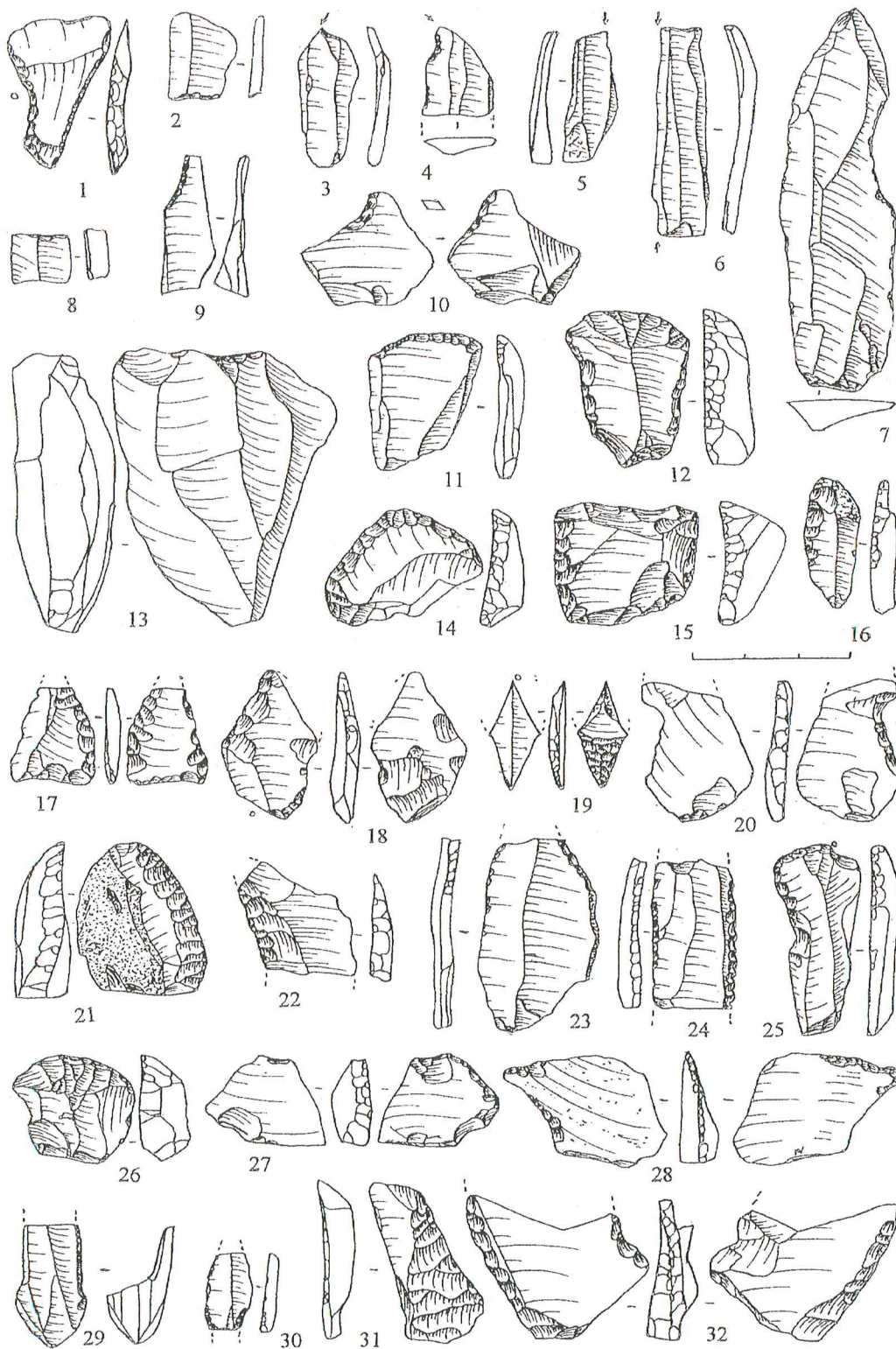
Trapeciniais antgaliais vadinami dirbiniai, pagaminti iš skelčių, kurių plunksną sudaro skeltės kraštas, o abu šonai, t. y. skelčių galai, statmenai retušuoti. Ankstyviausių trapecijų Lietuvoje aptikta Pasienių 1-ojoje gyvenvietėje (Šatavičius, 1997, pav. 4). Jos daugiausia netaisyklingo pavidalo, ruošiniams naudotos ir nuoskalos. Klasikinio pavidalo trapecijos pasirodė vėlyvajame mezolite ir gyvavo iki neolito pabaigos. Trapecijų buvimas mezolitinėse kolekcijose laikomas svarbiu vėlyvojo mezolito datuojančiu bruožu (Rimantienė, 1984, p. 78–9). Ankstyvuojų laikotarpiu vyrauja aukštosios

trapecijos, neolite padaugėja trikampių ir plokščiai paretušuotų.

Labiausiai klasikinį pavidalą atitinka trapecija, rasta 5-ojoje radimvietėje (pav. 9:4). Neįprasta tai, kad jos šonai retušuoti kuprelės pusėje. 1-ojoje radimvietėje aptikta trapecija, kurią pagal pavidalą galima pavadinti pergniaužtine. Jos šonai retušuoti iš priešingų pusių. Įdomus antgalis aptiktas 4-ojoje radimvietėje (pav. 8:1). Savo pavidalu jis primena įkotinį antgalį, tačiau pagaminimo principas leidžia jį priskirti trapecijoms. Dėl savo didumo jis negali būti priskirtas mikrolitams. 2-ojoje radimvietėje aptiktas trikampo pavidalo dirbinys (pav. 5:10) prie trapecijų skirtinas taip pat su išlygomis. Jis pagamintas iš gana storos skeltės, kurios galai retušuoti statmenu retūšu ir galėjo būti naudojami kaip gremžtuko arba granduko ašmenys.

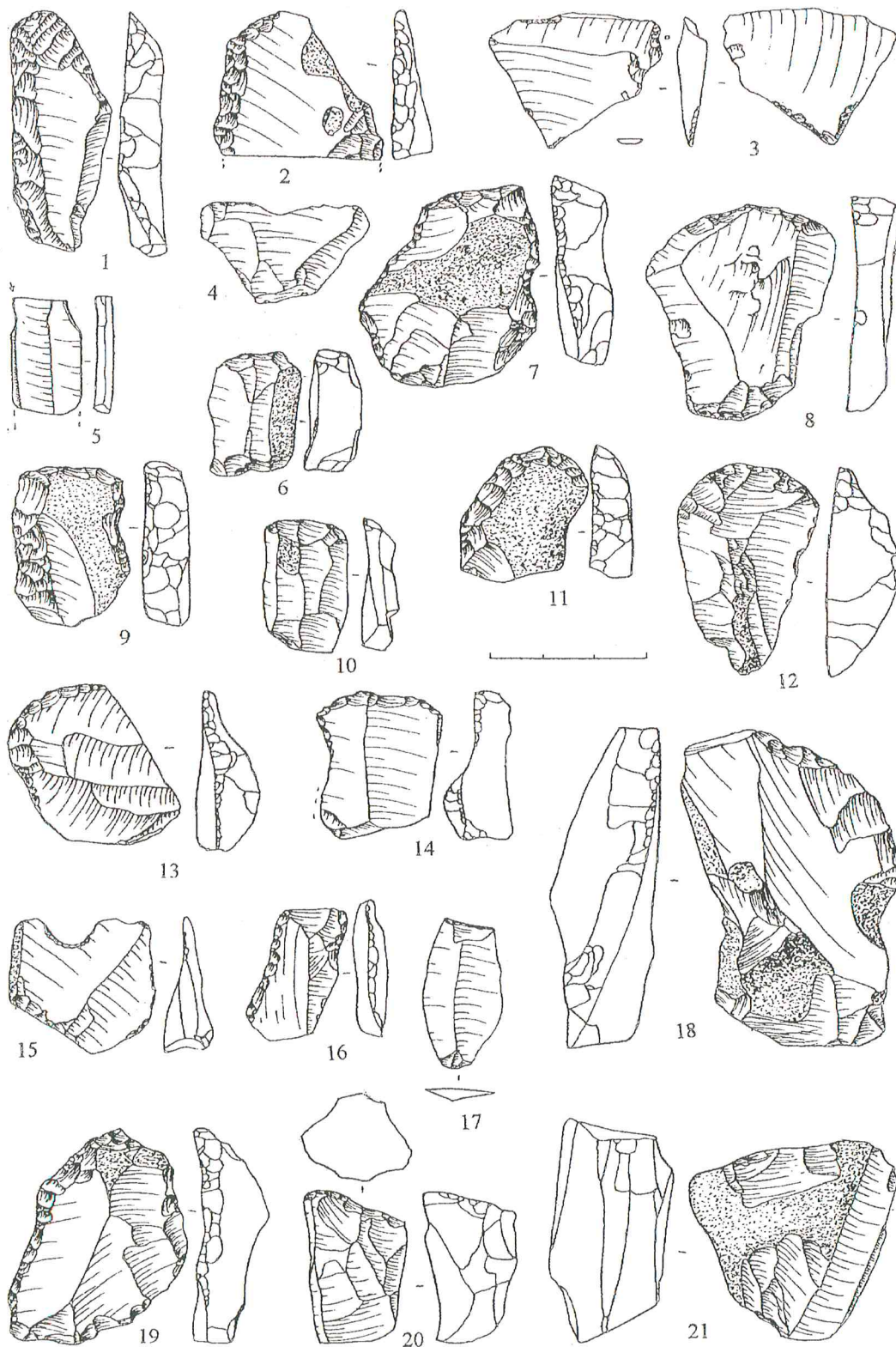
7 pav. Radiniai iš Dvaro 3-iosios radimvietės (vėlyvasis mezolitas – neolitas): lancetas – 1, ašmenėliai – 2, 12, peiliai – 3, 7, retušuotos skeltės – 4–6, grandukas – 8, smulkieji grandukai – 9, 26, rėžtukai – 10, 11, dirbinių dalys – 13, 14, gremžtukai – 15–21, nuoskala gludintu paviršiumi – 22, kirvelio tipo dirbinių dalis – 23, yla – 24, skaldytiniai – 25, 27–29. Piešė autorius

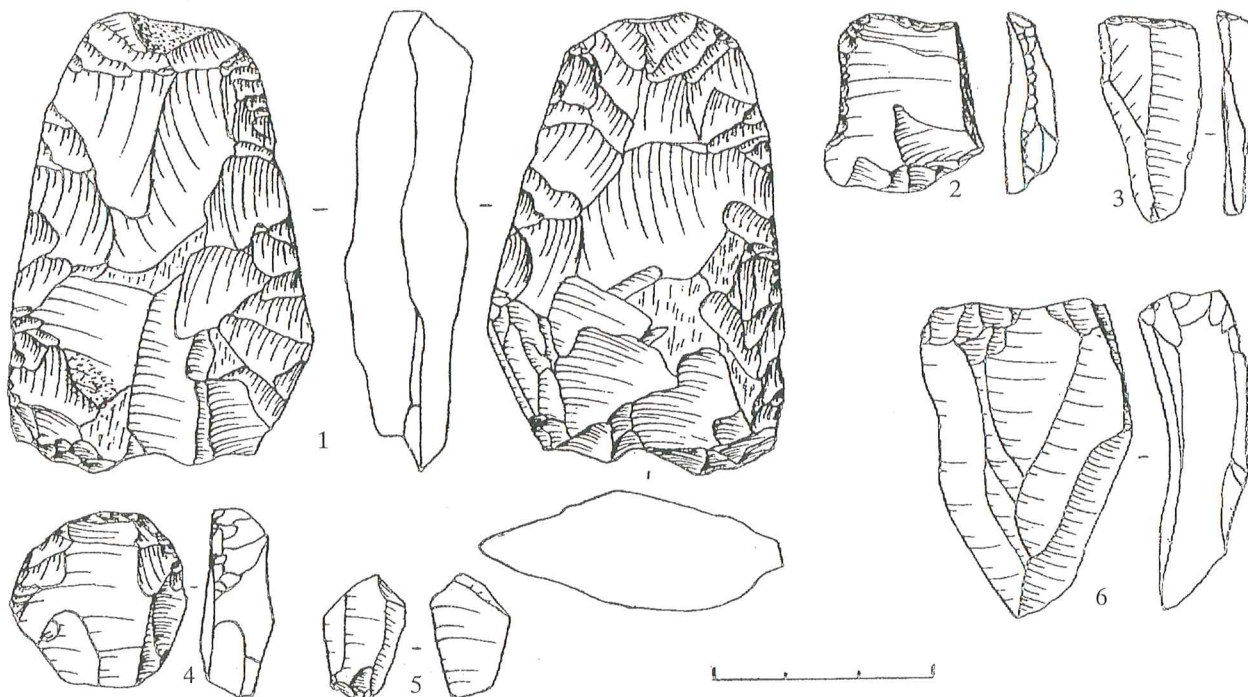
8 pav. Radiniai iš Dvaro 4-osios radimvietės – mezolitas – 1–16, neolitas – 17–32: trapecija – 1, ašmenėlis – 2, rėžtukai – 3–6, skeltės – 7, 29, smulkusis grandukas – 8, perforatoriai – 9–10, 27, 28, gremžtukai – 11, 12, 14, 15, 25–26, skaldytinis – 13, retušuotos skeltės – 16, 23, 30, nuoskaliniai strėlių antgaliai – 17–19, grandukas – 20, peiliai – 21, 22, 24, dirbinių dalys – 31–32. Piešė autorius

9 pav. Radiniai iš Dvaro 5-osios radimvietės (mezolitas): įklotinis strėlės antgalis – 1, lancetai – 2, 3, trapecija – 1, ašmenėliai – 5–9, perforatoriai – 10–12, rėžtukai – 13–16, gremžtukas-rėžtukas – 17, gremžtukai – 19–25, smulkieji grandukai – 26–31, grandukai – 32–34, retušuotos skeltės – 35–37, skaldytiniai – 38–40. Piešė autorius

10 pav. Radiniai iš Dvaro 5-osios radimvietės (neolitas): peiliai – 1, 2, yla – 3, nuoskala gludintu paviršiumi – 4, rėztukas – 5, gremžtukai – 6–14, grandukai – 15, 16, 19, retušuota skeltė – 17, retušuota nuoskala – 18, skaldytiniai – 20, 21. Piešė autorius

11 pav. Radiniai iš Dvaro 7-osios radimvietės: kirvelis – 1, gremžtukai – 2–4, mikrorėžtukas – 5, skaldytinis – 6. Piešė autorius

Pagal Lietuvoje nusistovėjusią tradiciją visi mikrolitiniai dirbiniai, išskyrus antgalius ir mikrorėžtukus, skiriami ašmenėlių kategorijai. Ašmenėliai grupuojami pagal pavidalą, retušo pobūdį ir ruošinio tipą. Palaipsniui pradeda aiškėti ir ašmenėlių chronologiniai skirtumai. Remiantis Pyplių 1-osios gyvenvietės medžiaga, šiuos mikrolitus galima suskirstyti į ankstyvuosius, kuriems būdingas priešpriešinis retušas, smailinti galai, netaisyklingo pavidalo skelčių ruošiniai, dažnai retušuota visa skeltelė, paliekant nenulaužtą skėlimo kuprelę, ir vėlyvuosius, kuriems skiriami ašmenėliai tiesiai arba įžambiai retušuotais galais, retušuotais šonais kuprelės pusėje ir galbūt trikampiai.

Dvaro 1-ojoje radimvietėje ankstyviesiems ašmenėliams galima priskirti 5 mikrolitus: du smailiais galais, vidurinę ir apatinę netaisyklingų skelčių dalis ir vieną sveiką skeltelę visu retušuotu šonu (pav. 2:2–6). Priešpriešinis retušas naudotas trijų ašmenėlių gamybai (pav. 2:2, 5, 6). Vėlyviesiems galima skirti skeltės apatinę dalį smulkiai retušuotu šonu kuprelės pusėje (pav. 3:5). Kiti trys ašmenėliai (pav. 3:2–4) galėtų priklausyti bet kuriai grupei. 2-ojoje radimvietėje yra du ašmenėliai retušuotais galais (pav. 5:8) – vėlyvieji, vienas labai siauras retušuotas priešpriešiniu retušu (pav. 5:7) – galbūt ankstyvesnis ir du retušuotais šonais (pav. 5:5, 6), kurių chronologija nenustatoma. 3-iojoje radimvietėje vėlyviesiems ašmenėliams galima skirti du mikrolitus

be patinos: vienas abiem retušuotais galais (pav. 7:2), kitas smulkiai retušuotu šonu (pav. 7:12). Neįprastas ašmenėlis, kurio šonas pirmiausia buvo retušuotas iš kuprelės, o paskui iš priekinės pusės (pav. 6:4). Analogiškų ašmenėlių neteko matyti, todėl spręsti apie šio ašmenėlio chronologiją sunku. Kitų dviejų ašmenėlių (pav. 6:5, 6) chronologija taip pat neaiški. Vienas jų, padarytas iš netaisyklingos skeltės ir iš dalies retušuotu šonu, galėtų būti skiriamas prie ankstyvesnių. 4-ojoje radimvietėje ašmenėliams priskirta skeltės viršutinė dalis, kuri galėjo būti naudota kaip trapecinis antgalius (pav. 8:2). 5-ojoje radimvietėje rastas trikampis (pav. 9:5) ir 3 ašmenėliai retušuotais šonais (pav. 9:6–7, 9), kurių vienas (pav. 9:6) retušuotas priešpriešiniu retušu (gal iš ankstyvųjų). Mikrolitams priskirta ir nuoskala retušuotu pagrindu (pav. 9:8). Ji greičiausiai buvo naudota kaip trapecija.

Mikrorėžtukais laikytos tik tos skelčių dalys, kurios buvo atidalytos retušuojant ir taikant rėžtukinį skėlimą; skeltės, dalytos retušavimo-nulaužimo būdu (pav. 3:28–29; 6:26; 9:35), pateko į retušuotų skelčių kategoriją. Mikrorėžtukai skirstomi į bazinius (kai likęs apatinis skeltės galas) ir distalinius (kai likusi skeltės viršūnė). Dvaro radimvietėse mikrorėžtukų aptikta labai nedaug: 1-ojoje vienas distalinis ir vienas bazinis (pav. 3:6–7), 3-iojoje vienas bazinis (pav. 6:7). Vienas bazinis mikrorėžtukas rastas Dvaro 7-ojoje radimvietėje (pav. 11:5).

7 lentelė. Retušuotos skeltės ir nuoskalos

	Dvaro 1-oji	Dvaro 2-oji	Dvaro 3-ioji	Dvaro 4-oji	Dvaro 5-oji
Retušuotos skeltės					
Retušuotais kampais	8 (3)	3 (2)	6 (5)	1 (1)	2 (1)
Retušuotais šonais	3 (1)	1	2	2 (1)	4 (2)
Retušuotais galais	5 (3)		2 (2)		3
Retušuotas galas ir šonas	1		1		
Su išretušuotais įdubimais	1				
Iš viso	18 (7)	4 (2)	11 (7)	3 (2)	9 (3)
Retušuotos nuoskalos					
Retušuotais kampais	1				2
Retušuotais šonais	8 (1)	3	8	5	9
Retušuotais galais	13	2 (1)	5 (1)	1	8
Retušuotas galas ir šonas	1	4	1	3	3
Iš viso	23 (1)	7 (1)	14 (1)	9	22

Rasta nemažai nuoskalinių antgalių, kurie grupuojami pagal bendrą pavidalą ir apdirbimo būdą. 1-ojoje radimvietėje rasti du antgaliai, kurių visas paviršius abiejose pusėse plokščiai retušuotas: vienas trikampio pavidalo nežymiai įgaubtu pagrindu (pav. 4:3), kitas trikampis su įkote (pav. 4:2). Trečiasis antgalis trikampis, jo kraštinės tik iš dalies paretušuotos (pav. 4:4). Net 4 nuoskaliniai antgaliai rasti 2-ojoje radimvietėje (pav. 5:1–4): trys trikampiai, kurių vieno retušuotas visas paviršius, o dviejų tik pakraščiai. Ketvirtojo antgalio pavidalas ne labai taisyklingas; jį galima laikyti trikampiū arba lapeliniu su įkote, arba rombinu. 4-osios radimvietės antgaliai labai skirtingi: vienas trikampis, įgaubtu pagrindu retušuotas pakraščiais (pav. 8:17), kitas nupjauto rombo pavidalo (pav. 8:18), retušuotas tik iš dalies, trečiojo likęs tik įkotės fragmentas, kuris galėjo būti ir įkoto antgalio dalis (pav. 8:19).

Durklių-ietigalių kategorijai priskirti du dirbiniai iš 1-osios ir 2-osios radimviečių (pav. 4:1; 5:9). Tokių dirbinių Lietuvos akmens amžiaus paminkluose būna nedaug, todėl aiškesnių grupavimo principų jiems nėra sukurta. Galima tik pasakyti, kad abudu pagaminti iš skelčių, retušuojant vien priekinėje pusėje. Vieno jų smailgals (gal įkote) suformuotas apatiniam skeltės gale.

Rėžtukai grupuojami pagal ašmenų suformavimo būdą, jų padėtį ruošinyje ir skaičių. Labiausiai rėžtukų chronologiją atspindi ašmenų formavimo būdas. Vėlyvajame paleolite ir mezolito pirmojoje pusėje daugiausia aptinkama rėžtukų, kurių ašmenys

suformuoti dviem skėlimais (pav. 2:11–12; 3:13; 9:14, 16) arba retušu ir nuskėlimu (pav. 2:13–19, 5:16–17; 6:19, 23, 25; 7:10; 8:3–4, 6; 9:15). Vėlyvajame mezolite ir neolito pradžioje ima vyrėti rėžtukai, išskelti nulaužtame ruošinio gale (pav. 3:12; 5:13–15; 8:5; 10:5). Vėlyvajame neolite ir žalvario amžiuje rėžtukų sumažėja, kai kuriose gyvenvietėse jie apskritai nebenaudojami. Dvaro radimvietėse rėžtukų, išskeltų nulaužtame skeltės gale, daugiausia aptikta 2-ojoje radimvietėje, kitose, ypač pirmojoje vyrauja ankstyvieji tipai (žr. 6 lentelę). Kombinuotaisiais rėžtukais vadinami tie, kurie turi daugiau kaip vienus darbinis ašmenis, suformuotus skirtingais būdais. 1-ojoje radimvietėje vieno rėžtuko ašmenys suformuoti dviem skėlimais ir skėlimu nuo natūralios aikštelės, 2-osios radimvietės rėžtuko ašmenys skelti nuo retušuoto ir nuo nulaužto ruošinio galo. 3-iojoje aptiktas rėžtukas, kurio visi trys ašmenys suformuoti skirtingais būdais: dviem skėlimais ir skėlimais nuo natūralios ir retušuotos aikštelės (pav. 7:11). Kito dirbinio ašmenys formuoti dviem skėlimais ir skėlimu nuo retušuoto krašto. 5-ojoje radimvietėje vieno rėžtuko ašmenys, išskelti nulaužtame gale, kombinuoti su išskeltais nuo retušuotos aikštelės (pav. 9:13), kito – su išskeltais nuo natūralios aikštelės. Rėžtukams priskirti ir du kombinuoti dirbiniai (pav. 6:22; 9:17), kurių galuose suformuoti gremžtukų ašmenys.

Pagal ašmenų padėtį rėžtukai skirstomi į vidurinius (pav. 2:12 ir kt.), kampinius (pav. 2:16 ir kt.) ir šoninius

(pav. 2:14 ir kt.). Tyrinėjant akmens amžiaus titnago dirbinių kompleksus, ryškesnių dėšningumų skirstant rėžtukus pagal šį požymį nepastebima. Galima tik pasakyti, kad rėžtukai, išskelti ant nulaužto ruošinio galo, dažniausiai būna kampiniai. Ašmenų skaičius daugiausia priklausė nuo ruošinio ypatybių; vėlgi po kelis ašmenis dažniau turi kampiniai rėžtukai, išskelti nulaužtų skelčių galuose. Ryškesnių chronologinių skirtybių šis požymis neatspindi.

Gremžtukai paprastai grupuojami pagal ašmenų padėtį (galiniai, šoniniai, pusiau šoniniai, dvigaliai), matmenų proporcijas (ilgi, pailgi, trumpi), pagal bendrą pavidalą (apskriti, platėjantys ašmenų link, smailieji, su smailialiu kampe), pagal papildomą apdirbimą (retušuotais šonais, plokščiai paretušuota kuprelės puse ir pan.), darbinių ašmenų kampą ir kt. Nepaisant gana įvairių grupavimo būdų, ryškių chronologinių dėšningumų pastebima mažai. Savo morfologija ryškiausiai išsikiria vėlyvojo neolito – žalvario amžiaus gremžtukai. Jie dažnai būna platėjantys ašmenų link, kampuose dažnai suformuoti smailialiai, jų darbinių ašmenų kampas būna smailesnis nei ankstesnių, kartais būna paretušuota kuprelės pusė greičiausiai todėl, kad būtų patogiau laikyti rankoje arba įverti. Vėlyviesiems gremžtukams be didesnės abejonės galima priskirti dirbinį be patinos retušuota kuprelės puse iš Dvaro 1-osios radimvietės (pav. 4:11). Visose radimvietėse yra ir daugiau gremžtukų, turinčių neolitinių bruožų, tačiau tipologiniu požiūriu jie gali būti priskirti bet kuriam akmens amžiaus laikotarpiui.

Grandukais laikomi dirbiniai statmenai retušuota kraštine, kai ji nėra išgaubta, kitaip tariant, nėra gremžtukas. Grandukus galima grupuoti pagal pavidalą, ašmenų padėtį ir pan., tačiau pagrindiniai tipai lieka vienodi per visą akmens amžių. Galima paminėti granduką iš Dvaro 5-osios radimvietės su išretušuota įgauba (pav. 10:15), skirtą kauliniams arba mediniams smeigtukams, yloms ar pan. gaminti. Į atskirą kategoriją išskirti smulkieji grandukai (pav. 3:8; 7:9, 26; 8:8; 9:26–31); panašioms dirbiniams literatūroje taikomas specialios paskirties dirbinių terminas (Juodagalvis, 1992, p. 31). Tai maži statmenai retušuoti dirbinėliai, neretai retušas yra abiejose ruošinio pusėse. Savo morfologija jie labai įvairūs, todėl juos kaip nors grupuoti kol kas ankstoka. Specialių tyrimų reikalauja ir jų paskirties nustatymas.

Perforatorių grupei priklauso ylos ir grąžtai. Grąžtais laikomi dirbiniai, kurių smailgalys retušuotas iš priešingų pusių, taip pat smailgalys retušuotas iš trijų ar visų keturių pusių (pav. 2:7; 3:23; 8:10, 28; 9:10). Ylomis laikomi dirbiniai, kurių smailgaliai retušuoti iš vienos pusės viename arba abiejuose šonuose (pav. 2:8–9; 3:24; 5:22; 6:10, 12–13, 15; 7:24; 8:9,27;

9:11–12; 10:3). Perforatoriams gaminti dažniausiai naudojami ruošiniai su natūraliais smailgaliais, juos pataisant retušu. Ryškesnės perforatorių kaitos akmens amžiuje nėra pastebėta.

Peiliais laikomi tik tie dirbiniai, kurių ašmenys suformuoti plokščiu arba pusiau statmenu retušu. Titnago peiliai, pagaminti iš nuoskalų, būdingiausi neolito ir senojo žalvario amžiaus paminklams. Skeltinių retušuotų peilių pasitaiko visais akmens amžiaus laikotarpiais. Peiliai grupuojami pagal bendrą pavidalą ir jų retušavimą. 1-ojoje radimvietėje rasti 3 nuoskaliniai peiliai, kurių 2 turi smailgalius (pav. 4:6, 8). Trečiasis peilis taip pat smailėjantis, abiem retušuotais šonais, jo kuprelės pusė vėliau apskaldyta kartu nuskeliant ir smailgalį. Taip pat rasti du peiliai, pagaminti iš taisyklingų skelčių, smulkiai retušuotais šonais (pav. 3:9–10). 3-iojoje radimvietėje rastas peilis, pagamintas iš skeltės pavidalo nuoskalos, retušuotu šonu ir galu (pav. 3:3). Kito peilio likusi nuoskalos viršutinė dalis plokščiai retušuotu galu (pav. 3:7). 4-ojoje radimvietėje rasti du nuoskaliniai peiliai plokščiai retušuotu šonu, vienas sveikas (pav. 8:21), kito likusi tik dalis (pav. 8:22). Iš taisyklingos skeltės pagaminto peilio šonas retušuotas smulkiu dantytu retušu. Šis dirbinys greičiausiai naudotas kaip pjūklelis (pav. 8:24). 5-ojoje radimvietėje vieno peilio retušuoti abu šonai ir galas (pav. 10:1), kito tik vienas šonas (pav. 10:2). Peiliu galima laikyti ir plokščiai retušuotą dirbinio fragmentą iš 2-osios radimvietės (pav. 5:11).

Svarbi titnago dirbinių kategorija yra kirveliai ir kirvelio tipo dirbiniai. Mezolite vyrauja neįgludinti vadinamieji ovaliniai kirveliai. Vėliau neolite atsirado ovaliniai kirveliai įgludintais ašmenimis, o senajame žalvario amžiuje pasirodė keturkampio pjūvio įgludinti kirviai. Dvaro 1-ojoje radimvietėje rasti du fragmentai, galėję būti ovalinių kirvelių pentys (pav. 3:32). Taip pat rasta ovalo pjūvio įgludinto kirvelio dalis nutrūpėjusia pentimi ir ašmenimis (pav. 4:10). Keturkampio pjūvio kirvelio dalimi reikėtų laikyti 7,4 cm ilgio retušuotą skeltę (pav. 4:12), kurios priekinėje pusėje likusi įgludinta kirvio briauna. Taip pat yra nedidelė nuoskala iš dalies įgludintu paviršiumi (pav. 4:5). Kirvelio tipo dirbiniams priskirtas iš nuoskalos padarytas kaltas, kurio šonai priekinėje pusėje retušuoti pusiau statmenai, o kuprelės pusėje – plokščiai (pav. 4:7). 2-ojoje radimvietėje rasta gana nemaža nuoskalos dalis įgludintu paviršiumi (pav. 5:28), 3-iojoje ovalinio kirvelio pentis (pav. 7:23) ir įgludinta nuoskala (pav. 7:22), 5-ojoje – nuoskala, atskelta nuo įgludinto kirvelio briaunos (pav. 10:4). Kirvelis įgludintu paviršiumi rastas ir Dvaro 7-ojoje radimvietėje (pav. 11:1).

Retušuotos skelčių ir nuoskalų kategorijos jungia morfologiškai ir funkciškai labai skirtingus dirbinius,

kurių negalima priskirti kitoms dirbinių grupėms. Į šias kategorijas pakliūva tiek įrankiai, turintys konkrečią funkcinę paskirtį, tiek įvairios gamybos atliekos, nebaigti ar nepavykę dirbiniai, skalda su atsitiktiniu retušu ir pan. Retušuota skalda grupuojama pagal retušo padėtį ruošinio atžvilgiu. Pagrindinės grupės yra trys: retušuotais kampais, šonais ir galais. Pasitaiko dirbinių kartu retušuotais galais ir šonais arba su išretušuotomis įgaubomis. Retušas skelčių kampuose dažniausiai lieka po jų dalijimo išretušuojant įgaubą ir per ją nulaužiant (pav. 3:28–29; 6:26; 8:30). Dalis taip padalytų skelčių naudotos kaip ašmenėliai, kitos, kaip ir mikrorėžtukai, laikytinos gamybos atliekomis. Skeltės retušuotais galais taip pat naudotos įvairiems tikslams. Tipologiškai stabiliausias tipas – skeltė stačiakampiu statmenai retušuotu galu (pav. 7:5; 10:17). Tokios skeltės naudotos kaip įstatomi peilių ašmenys; jų retušas skirtas dirbiniui pritaikyti prie įtvaros, o neretušuoti šonai naudoti kaip ašmenys. Didelės skelčių retušuotais galais serijos žinomos kai kuriuose vėlyvojo paleolito paminkluose Vokietijoje (Taute, 1968, 4–5 lent.); sutinkama jų mezolito ir neolito medžiagoje. Skelčių retušuotais galais gamyba ir naudojimas kol kas nėra deramai ištirti, nors potencialios analizės galimybės akivaizdžios. Skelčių retušuotais šonais paskirtis taip pat įvairi: kartais šonas nubukinamas, kad būtų patogiau laikyti rankoje arba įverti, o neretušuotas kraštas naudotas kaip ašmenys (pav. 3:30; 8:23; 9:36), kitų šonai retušuojami formuojant darbinius ašmenis (pav. 3:31; 7:6; 8:16), dar kitų – retušas atsitiktinis. Skeltėmis retušuotais šonais galima laikyti ir jų dalis nulūžusiais ar nulaužtais galais (pav. 7:13–14). Retušuotos nuoskalos grupuojamos taip pat, kaip ir skeltės, tik tarp jų gerokai mažiau sudėtinių įstatomų įrankių dalių. 6 lentelėje skliaustuose nurodomas kiekis retušuotos skaldos, naudotos kaip įstatomi ašmenėliai arba peiliai.

CHRONOLOGIJA IR KULTŪRINĖ PRIKLAUSOMYBĖ

Prieš pradėdamas kalbėti apie Dvaro radimviečių medžiagos chronologiją, reikia pasakyti, kad visose didžiosiose kolekcijose yra susimaišiusi kelių laikotarpių medžiaga. Tai apskritai būdinga tokio tipo paminklams. Norint nustatyti bent apytikslį medžiagos amžių, tenka remtis bendrąja titnago dirbinių raidos schema ir pagal ją bandyti išskirti dirbinių grupes, kurios galėtų priklausyti reliatyviai vienam laikotarpiui. Šiuo metu pagal titnago inventoriaus ypatybes Lietuvoje galima išskirti ketelį chronologinių raidos etapų:

1. Vėlyvasis paleolitas – epipaleolitas. Jam būdingi įkotiniai strėlių antgaliai, dvigaliai skaldytiniai, daugiausia netaisyklingos skeltės. Kai kuriuose paminkluose

sutinkami ašmenėliai iš netaisyklingų skelčių, dažnai smailintais galais, retušuoti priešpriešiniu retušu. Vyrauja rėžtukai, kurių ašmenys suformuoti dviem skėlimais arba retušu ir skėlimu. Būdinga nedidelė titnago dirbinių tipologinė įvairovė. Mikrorėžtukinė technika vartota mažai, retai pasitaiko kirvelių.

2. Mezolito pirmoji pusė. Įsigali skeltinė technika, daugėja vienagalių skaldytinių taisyklingoms skeltėms gauti. Plačiau naudota mikrorėžtukinė skelčių dalijimo technika, pagrindinis antgalio tipas tampa lancetas su plunksna storajame skeltės gale. Ašmenėliai darosi labiau geometriški, atsiranda trikampiai ašmenėliai. Daugėja kampinių rėžtukų, įsigali ovaliniai kirveliai.

3. Vėlyvasis mezolitas – neolito pirma pusė. Mikroskeltinės technikos suklestėjimas, daug taisyklingo pavidalo skaldytinių mikroskeltėms. Pagrindiniai antgalių tipai lancetai, trapecijos, neolite pasirodo ir netaisyklingi nuoskaliniai antgaliai. Ašmenėliai geometrinių formų, daug retušuotu pagrindu. Vyrauja kampiniai rėžtukai, išskelti nulaužto ruošinio galuose. Tebevyraujantys ovaliniai kirveliai neolite pradėdami gludinti. Daug skelčių vidurinių dalių, naudotų kaip įstatomi ašmenys. Neolite pasirodo peiliai pagaminti iš nuoskalų.

4. Vėlyvasis neolitas – senasis žalvario amžius. Ryškus skeltinės technikos panaudojimo sumažėjimas (daugelyje paminklų). Vyrauja taisyklingi nuoskaliniai antgaliai, peiliai iš nuoskalų, gludinti kirveliai. Tik šiam laikotarpiui būdingi gremžtukai su smaigaliais kampuose arba su paretušuota kuprelės puse, atsiranda specifiniai dirbiniai, turintys gremžtuko, rėžtuko ir ylos bruožų (rėžikliai). Žalvario amžiuje pasirodo dideli titnaginiai durklai ir ietigaliai. Daugelyje paminklų išnyksta rėžtukai, ašmenėliai ir su mikrolitine technika susiję dirbiniai.

Be abejo, pateikta titnago inventoriaus schema yra labai bendro pobūdžio: pokyčiai vyko kiekvienu išskirtu etapu, nesunkiai rasime ir paminklų, užimančių tarpines padėtis tarp etapų. Be to, skirtinguose Lietuvos regionuose galima aptikti titnago inventoriaus savitumų, nukrypstančių nuo pateiktos bendrosios schemos.

Dvaro 1-ojoje radimvietėje ryškiau išsiskyrė du laikotarpiai. Epipaleolitui reikėtų skirti įkotinį strėlės antgalį, ankstyvojo tipo ašmenėlius, dvigalius skaldytinius, daugumą rėžtukų (pav. 2). Kita aiškiau išsiskirianti dirbinių grupė, matyt, priklausė žalvario amžiui. Tai titnaginys durklas, nuoskaliniai strėlių antgaliai, gludinti kirveliai, gremžtukas retušuota kuprelės puse, peiliai iš nuoskalų ir kai kurie kiti dirbiniai (pav. 4). Dalis dirbinių, matyt, priklausė ir mezolito laikotarpiui (lancetas, ašmenėliai ir kt), tačiau jie ryškesnės grupės nesudarė (pav. 3).

Sprendžiant iš nuoskalinių strėlių antgalių, Dvaro 2-ojoje turėtų vyrėti neolitinis radinių kompleksas,

kuriam dar galima priskirti ietigalį (pav. 5:9), gludinto kirvelio dalį (pav. 5:28), plokščiai retušuoto dirbinio dalį (pav. 5:11) ir kai kuriuos kitus dirbinius. Išanalizavus titnago skaldos charakteristikas, gana aiškiai pastebima mikroskeltinė industrija, kuri būdingesnė vėlyvajam mezolitui. Šiam laikotarpiui reikėtų skirti ašmenėlius, kampinius rėžtukus, skaldytinius mikroskeltėms gauti.

Dvaro 3-iojoje radimvietėje ryškesnės chronologinės dirbinių grupės neišsiskyrė. Dauguma dirbinių greičiausiai priklausė įvairiems mezolito laikotarpiams. Šioje radimvietėje yra didžiausias dirbinių, pagamintų iš skelčių, procentas, nemažai skaldytinių skeltėms gauti. Epipaleolitui priskirti: įkotlinio antgalio dalis (jei tai iš tikrųjų strėlės antgalis), yla ir kai kurie kiti storai patinuoti dirbiniai. Mezolito pirmajai pusei turėtų priklausyti įkotliniai strėlių antgaliai, lancetas, ašmenėliai, gremžtukai iš skelčių ir kiti dirbiniai (pav. 6). Vėlyvajam mezolitui – neolito pradžiai galima skirti lancetą, porą ašmenėlių, skaldytinius mikroskeltėms ir kai kuriuos kitus (pav. 7). Tipiškų neolitinių radinių rasta vos keletas: peilis iš nuoskalos, nuoskala gludintu paviršiumi (pav. 7:3, 22). Šiam laikotarpiui galėjo priklausyti ir dirbiniai be patinos: skeltė retušuotu galu (pav. 7:5), rėžtukas (7:11) ir kai kurie kiti.

Dvaro 4-osios radimvietės medžiaga palyginti negausi, tačiau yra nemažai datuojančių radinių. Mezolito laikotarpiui priklausantys radiniai daugeliu atvejų yra netipiški. Tai galima pasakyti apie stambų trapecinį antgalį, rėžtukus siauromis išskalomis, ašmenėlių ir kt. (pav. 8:1–16). Kitą grupę sudaro neolitiniai radiniai, kuriai priklauso nuoskaliniai strėlių antgaliai, peiliai, plokščiai retušuoti dirbinių fragmentai ir įvairūs dirbiniai (pav. 8:17–32).

Dvaro 5-ojoje radimvietėje ryškių chronologinių dirbinių grupių išskirti taip pat nepavyko. Daugumą radinių, panašiai kaip 3-iojoje radimvietėje, galima skirti įvairiems mezolito laikotarpiams; epipaleolitui – svidrinį strėlės antgalį, mezolito pirmajai pusei – lancetus, ašmenėlius, vėlyvajam mezolitui – trapeciją, mikrolitū (pav. 9). Neolitiniams dirbiniams atstovauja tik du peiliai iš nuoskalų ir nuoskala gludinta briauna (pav. 10:1–2, 4).

Dvaro 7-ojoje radimvietėje rasta labai nedaug dirbinių, tačiau gludintas kirvelis ir keli gremžtukai be patinos kalba apie vėlyvojo neolito – senojo žalvario amžiaus laikus (pav. 11).

Kolekcijų, surinktų žemės paviršiuje, specifika yra ta, kad neįmanoma nustatyti, kokio tipo gyvenvietėms jos atstovauja. Sprendžiant iš chronologiškai ryškesnių dirbinių grupių, tikėtina, kad ilgalaikės stovyklos buvo įsikūrusios Dvaro 1-ojoje radimvietėje epipaleolite ir senajame žalvario amžiuje bei Dvaro 2-ojoje radimvietėje neolite. Mezolitinė medžiaga greičiausiai palikta iš

trumpalaikių sezoninių arba tranzitinių stovyklaviečių. Trumpalaikės stovyklavietės apskritai būdingos mezolitui, kai skirtingos medžiotojų bendruomenės tose pačiose vietose sustodavo begalinę daugybę kartų. Tokiose vietose aptinkama labai įvairi tipologinė medžiaga, todėl net didelis radinių skaičius dažniausiai reiškia ne gyvenvietės ilgalaikiškumą o vietos patogumą stovyklauti. Trumpalaikės greičiausiai buvo ir Pakrempės stovyklavietės, nes jose palikta labai nedaug titnagų.

Kalbėti apie kultūrinę paminklų priklausomybę, neturint pakankamai uždarytų medžiagos kompleksų, labai sunku. Sprendžiant iš įkotlinio antgalio Dvaro 1-ojoje radimvietėje, epipaleolitinis kompleksas greičiausiai sietinas su Pabaltijo Madleno kultūrine tradicija ir gali būti lyginamas su Pyplių C kompleksu (Brazaitis, 1998). Mezolitinė radimviečių medžiaga gerai atitinka radinius, žinomus mezolitinėje Nemuno kultūroje, kuri, kaip manoma, buvo paplitusi šiame regione. Apie neolitinių titnagų kultūrinę priklausomybę apskritai kalbėti negalima, nes titnago inventoriaus charakteristikos šiuo laikotarpiu labiau priklausė nuo žaliavos išteklių ir ūkio, negu nuo kultūrinės tradicijos (kuri atsispindi keramikoje). Dvaro 1-osios radimvietės senojo žalvario amžiaus kompleksą galima palyginti su šio laikotarpio radiniais iš netoliese esančios Papiškių durpyninės gyvenvietės A komplekso, kuris priklausė vėlyvajai Narvos kultūrai. Nesileidžiant į platesnę analizę, galima konstatuoti, kad šių paminklų titnago dirbiniai skiriasi savo morfologija, taip pat bendra titnago inventoriaus struktūra. Tai leidžia spėti, kad šių kompleksų kultūrinė priklausomybė buvo skirtinga.

Dvaro radimvietėse nėra užfiksuotas kultūrinis sluoksnis, joms nesuteiktas nekilnojamos kultūros vertybės statusas. Nepaisant to, tolesnė tyrimų perspektyva išlieka. Racionaliausia būtų pritaikyti Vokietijoje ir Skandinavijos šalyse taikomą tyrimų metodiką, kai mechanizuotai nuvalomas arimo sluoksnis dideliuose plotuose ir tyrinėjami po arimu išlikę objektai. Tokie tyrimai leistų tiksliau apibūdinti šiuos paminklus, nustatyti ilgalaikes stovyklavietes ir jas datuoti.

IŠVADOS

Archeologiniai žvalgymai Vokės aukštupyje parodė, kad Papiro ežero pakrantėse, ypač vakariniame krante, buvo dažnai gyvenama akmens ir senojo žalvario amžiais. Iš surinktų kolekcijų galima spėti, kad Vokės aukštupyje akmens – žalvario amžiais buvo apsistota daugybę kartų trumpam ir ilgesniam laikui.

Titnago radinių kolekcijų, surinktų žemės paviršiuje ariamuosiuose laukuose, bendra sudėtis skiriasi nuo medžiagos, gautos iš archeologiškai kasinėtų paminklų.

Tokios kolekcijos pasižymi dideliu santykiniu skelčių ir dirbinių skaičiumi, taip pat dideliu medžiagos fragmentiškumu. Tikėtina, kad tokiose kolekcijose trūksta smulkiųjų dirbinių, o tai atsiliepia bendroms titnago inventoriaus charakteristikoms. Dėl šių priežasčių Dvaro radimviečių kolekcijų medžiaga gali būti lyginama tarpusavyje, tačiau ją sunkiai galima lyginti su kitų regionų paminklais.

Radimviečių medžiagos chronologija nustatyta išskiriant atskiras radinių grupes, kurios galėtų priklausyti vienam laikotarpiui. Ryškiausiai išsiskyrė epipaleolitinis ir senojo žalvario amžiaus radinių kompleksai Dvaro 1-ojoje radimvietėje, neolitinis – Dvaro 2-ojoje radimvietėje. Dvaro 3-iojoje ir 5-ojoje radimvietėse dominuoja mezolitiniai radiniai, 4-ojoje radimvietėje yra mezolitinių ir neolitinių radinių. Nedidelėje kolekcijoje iš Dvaro 7-osios radimvietės yra radinių, priklausančių vėlyvojo neolito – senojo žalvario amžiaus laikotarpiui. Visose Dvaro radimvietėse taip pat yra dirbinių, kurie gali priklausyti ir kitiems laikotarpiams, nors aiškesnės dirbinių grupės ir neišsiskyrė. Kultūrinė išskirtų kompleksų priklausomybė labai hipotetiška. Spėjama, kad Dvaro 1-osios radimvietės epipaleolitinis

kompleksas priklausė Pabaltijo Madleno kultūrinei tradicijai, o senojo žalvario amžiaus radinių kompleksas skyrėsi nuo vėlyvosios Narvos kultūros Papiškių 4-osios radinių. Kitų radimviečių medžiaga turi atitikmenų mezolitinės ir neolitinės Nemuno archeologinės kultūros paminkluose, tačiau tiksliau kultūrinė priklausomybė nenustatoma.

Statistinis medžiagos palyginimas parodė, kad chronologinės medžiagos variacijos atsispindėjo grupuojant skaldytinius pagal paskirtį ir pagal aikštelių skaičių. Didelis siaurų ir taisyklingų siaurų skelčių skaičius Dvaro 2-ojoje radimvietėje atitiko mikroskeltinės industrijos panaudojimą, nustatytą ir pagal kitus skaldos bruožus: skeltinių skaldytinių kiekį ir du maksimumus skelčių pločių diagramose. Chronologinius skirtumus atspindėjo rėžtukų grupavimas pagal ašmenų suformavimo būdą ir iš dalies pagal ašmenų padėtį ruošinio atžvilgiu.

Vokės aukštupio kolekcijų medžiaga vertinama kaip fonas šio regiono priešistorėi apibūdinti. Perspektyvoje lieka tolesnių tyrimų galimybės, papildant kolekcijas naujais radiniais, taip pat ieškant po arimu slypinčių nesunaikintų akmens amžiaus gyvenviečių objektų ir juos tiriant.

LITERATŪRA

Balčiūnas J., Dakanis B., Strazdas A., 1994 – Archeologijos paminklų žvalgymas 1992 ir 1993 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais. 1994, p. 278–292.

Basalykas A., 1955 – Pietryčių Lietuvos geomorfologinė apybraiža // Vilniaus V. Kapsuko vardo universitetas. Mokslo darbai. Biologijos, geografijos ir geologijos serija. 1955, t. 3(7), p. 105.

Bordes F., 1979 – Typologie du Paleolithique ancien et moyen // Cahiers du Quaternaire. 1979, No. 1. Editions du C.N.R.S.

Brazaitis Dž., 1990 – Papiškių akmens ir žalvario amžių gyvenvietė // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais. 1990, p. 5–7.

Brazaitis Dž., 1992 – Akmens amžiaus tyrinėjimai Vokės aukštupyje // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais. Vilnius. 1992, t. 1, p. 5–8.

Brazaitis Dž., 1994 – Nauji akmens amžiaus paminklai Vokės aukštupyje // Kultūros paminklai. Vilnius. 1994, t. 1, p. 9–12.

Brazaitis Dž., 1998 – Pyplių piliakalnio papėdės gyvenvietės // Lietuvos archeologija. Vilnius. 1998, t. 15, p. 87–106.

Girininkas A., 1990 – Kretuonas. Vidurinis ir vėlyvasis neolitas // Lietuvos archeologija. Vilnius. 1990, t. 7.

Juodagalvis V., 1992 – Kubilėlių vėlyvojo neolito gyvenvietė // Lietuvos archeologija. Vilnius. 1992, t. 8, p. 34–56.

Nuzhnyi D., 1990 – Projectile Damage on Upper Paleolithic Microliths and the Use of Bow and Arrow among Pleistocene Hunters in the Ukraine // The Interpretative Possibilities of Microwear Studies. AUN 14. Uppsala. 1990, p. 113–124.

Ostrauskas T., 1996 – Vakarų Lietuvos mezolitas // Lietuvos archeologija. Vilnius. 1996, t. 14, p. 192–212.

Rimantienė R., 1984 – Akmens amžius Lietuvoje. Vilnius. 1984 (1996).

Šatavičius E., 1997 – Vėlyvoji Svidrų kultūra // Kultūros paminklai. Vilnius. 1997, t. 4, p. 3–15.

Taute W., 1968 – Die Stielspitzen-Gruppen im Nördlichen Mitteleuropa. Köln. 1968.

Римантене Р. К., 1978 – Типология палеолитических и мезолитических наконечников Прибалтики // Орудия каменного века. Киев. 1978, с. 20–31.

STONE AGE SITES IN ENVIRONS OF DVARAS VILLAGE (VILNIUS DISTR.)

SUMMARY

Archaeological investigations of the upper reaches of the Vokė River were started in 1989 by Institute of Lithuanian History. Up to date, more than 20 Stone Age sites have been registered in this region. This paper presents materials of stray finds from localities situated North from the sites near Papiškės village (materials from Papiškės sites are already published). The paper also discusses the use of flint artifacts typology and terminology.

All in all, 11 stone age localities are presented in the paper: Dvaras 1–8 (Fig. 1:1–8), Pakrempė 1–2 (Fig. 1:9–10) and Kryžiškiai 1 (Fig. 1:11). All sites are situated on the banks of the ancient Lake Papis, which lays in the old fluvioglacial Vokė River valley. The western bank was especially convenient for stone age people settlements: 16 localities are known on this bank today. Most of them contain materials from several chronological periods. The environments of ancient Lake Papis were suitable for hunting. This region is supposed to have been rich in natural resources for food supplement, also in flint resources for stone tool production. The upper reaches of the Vokė River are situated on the crossroads of water routes. Stone age people possibly used it for temporary camps, carrying flint raw materials from South Lithuania to other places in the Neris River basin. Inhabitants of old dwelling sites were probably engaged in flint trading.

Only flint artifacts represent materials from those sites. The total amount of flints is indicated in Table 1. The biggest collections come from 5 localities in ploughed fields near Dvaras village. They were taken for a more accurate analysis.

Several observations were made comparing the structure of stray find collections from Dvaras with materials from archeologically excavated sites. Relatively stray find collections contain more blades and flint tools than excavated materials. This caused by a limited number of small flint debris in the stray find collections. Another characteristic feature of Dvaras is the big amount of recently damaged artifacts and crushed natural flint pieces.

All collections from the Dvaras sites contain mixed materials from different chronological periods. Using systematical approach based mostly on typology of projectile points, separate chronological groups of artifacts were revealed in every site.

The group of flint tools from the Dvaras 1 site most likely comes from epipaleolithic time and might be connected with the Baltic Magdalenian cultural tradition

(Fig. 2). The flint tool kit is represented by typical microliths and tanged points with borer shaped tang. This site also contains the largest amount of bipolar cores and burins produced on retouched or splitted platforms. Another group of artifacts from this site obviously indicates Early Bronze age occupation (Fig. 4). They consist of bifacially retouched arrowheads, flint dagger, polished axes and knives with surface retouch. Typological differences were observed comparing those artifacts with contemporary materials from the neighboring site Papiškės 4 associated with Late Narva culture. The collection from Dvaras 1 also includes artifacts from Mesolithic time (Fig. 3), but the absence of temporaneous diagnostic tools does not allow a more accurate dating.

According to the typology of arrowheads from the Dvaras 2 site (Fig. 5), the collection should be considered as a late Neolithic one. However, the analysis of flint debris and some types of flint tools also indicates late Mesolithic – early Neolithic occupation. The abundance of microblades, cores for microblade production and two maxima in the diagram of the width of blades indicate the microblade industry. Material from this site contains a largest amount of angle burins produced on the broken ends of blades.

Temporaneous diagnostic tools from the Dvaras 3 site indicate that the main body of the collection comes from various periods of Mesolithicum (Fig. 6.). Some flint tools also gave evidence of Neolithic occupation (Fig 7.).

A rather small collection from Dvaras 4 contains chronologically different artifacts from Mesolithic (Fig. 8:1–16) and Neolithic (Fig. 8:17–32) time. There are a lot of atypical tools among the Mesolithic artifacts.

The structure of the collection from Dvaras 5 is quite similar to the finds from Dvaras 3. Most of artifacts come from different Mesolithic periods (Fig. 9). The neolithic time is represented only by two knives with surface retouch and a flake with polished surface (Fig. 10).

A limited number of artifacts were collected in Dvaras 7, so the more accurate dating of this site is problematic. A polished flint axe and other not patinated flint tools (Fig. 11) suggest Neolithic or Early Bronze age occupation. The collections from other sites are too small to judge about the site's occupation time.

Investigations in the upper reaches of the Vokė River showed that this region was utilized during all periods of the Stone Age. Materials from the presented sites are considered as a comparative basis for further research in this region.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Map of Dvaras area: 1 – site Dvaras 1; 2 – site Dvaras 2; 3 – site Dvaras 3; 4 – site Dvaras 4; 5 – site Dvaras 5; 6 – site Dvaras 6; 7 – site Dvaras 7; 8 – site Dvaras 8; 9 – site Pakrempė 1; 10 – site Pakrempė 2; 11 – site Kryžiškiai 1, 12 – site Papiškės 7; 13 – site Papiškės 6; 14 – peat site Papiškės 4; 15 – site Papiškės 3

Fig. 2. Artifacts of site Dvaras 1 (epipaleolithic occupation): tanged point – 1, microliths – 2–6, perforators – 7–9, side scraper – 10, burins – 11–19, cores – 20–22, end scraper – 23

Fig. 3. Artifacts of site Dvaras 1 (Mesolithic occupation): projectile point – 1, microliths – 2–5, microburins – 6–7, small retouched tool – 8, blade knives – 9–10, burins – 11–13, end scrapers – 14–22, perforators – 23–24, side scraper – 25, utilized blades – 26–27, retouched blades – 28–31, piece of axe type tool – 32, cores – 33–35

Fig. 4. Artifacts of site Dvaras 1 (Early Bronze age occupation): dagger – 1, flake arrowheads – 2–4, flake with polished surface – 5, flake knives – 6, 8, axe type tool – 7, side scraper – 9, piece of polished flint axe – 10, end scraper – 11, blade with polished surface – piece of axe – 12

Fig. 5. Artifacts of site Dvaras 2 (Late Mesolithic – Neolithic occupation): flake arrowheads – 1–4, microliths – 5–8, spearhead – 9, trapezoidal arrowhead – 10, pieces of unidentified tools – 11–12, 29, burins – 13–17, end scrapers – 18–21, 23–25, perforator – 2, side scrapers – 26–27, flake with polished surface – piece of axe – 28, cores – 30–34

Fig. 6. Artifacts of site Dvaras 3 (Mesolithic occupation): tanged points – 1–2, projectile point – 3, microliths – 4–6,

microburin – 7, end scrapers – 8–9, 14, 16–18, 20, perforators – 10, 12–13, 15, burins – 19, 23, 25, retouched blades – 21, 26, end scraper – burin – 22, cores – 24, 28–29, side scrapers – 27, 30

Fig. 7. Artifacts of site Dvaras 3 (Late Mesolithic – Neolithic occupation): projectile point – 1, microliths – 2, 12, knives – 3, 7, retouched blades – 4–6, side scraper – 8, small retouched tools – 9, 26, burins – 10–11, pieces of unidentified tools – 13, 14, end scrapers – 15–21, flake with polished surface – 22, piece of axe type tool – 23, perforator – 24, cores – 25, 27–29

Fig. 8. Artifacts of site Dvaras 4 (Mesolithic – 1–16 and Neolithic – 17–32 occupation): trapezoidal arrowhead – 1, microlith – 2, burins – 3–6, blades – 7, 29, small retouched tool – 8, perforators – 9–10, 27–28, end scrapers – 11–12, 14–15, 25–26, core – 13, retouched blades – 16, 23, 30, fake arrowheads – 17–19, side scraper – 20, knives – 21–22, 24, pieces of unidentified tools – 31–32

Fig. 9. Artifacts of site Dvaras 5 (Mesolithic occupation): tanged point – 1, projectile points – 2–3, trapezoidal arrowhead – 4, microliths – 5–9, perforators – 10–12, burins – 13–16, end scraper – burin – 17, end scrapers – 19–25, small retouched tools – 26–31, side scrapers – 32–34, retouched blades – 35–37, cores – 38–40

Fig. 10. Artifacts of site Dvaras 5 (Neolithic occupation): knives – 1–2, perforator – 3, flake with polished surface – 4, burin – 5, end scrapers – 6–14, side scrapers – 15–16, 19, retouched blade – 17, retouched flake – 18, cores – 20–21

Fig. 11. Artifacts of site Dvaras 7: axe – 1, end scrapers – 2–4, microburin – 5, core – 6

ПАМЯТНИКИ КАМЕННОГО ВЕКА В ОКРЕСТНОСТЯХ ДЕРЕВНИ ДВАРАС (ВИЛЬНЮССКИЙ Р-Н)

РЕЗЮМЕ

Систематические археологические исследования в верховьях реки Воке начаты в 1989 г. Институтом истории Литвы. В этом микрорегионе к настоящему времени выявлено более 20 памятников каменного века. В статье представлены материалы из группы памятников, расположенных возле дер. Дварас, к северу от группы стоянок у дер. Папишкес, материалы которой были опубликованы ранее. В статье затрагиваются вопросы типологии и терминологии кремневых орудий.

В статье представлен материал, собранный в 11 памятниках: Дварас 1–8 (рис. 1:1–8), Пакремпе 1–2 (рис. 1:9, 10) и Крижишкяй 1 (рис. 1:11). Все памятники были расположены на берегах старинного озера Папис, лежавшего в старой флювиогляциальной долине реки Воке. Западный берег озера был особенно удобен для поселений каменного века. На этом берегу к настоящему времени выявлено 16 памятников, многие из которых заселялись неоднократно. Окружающая среда старинного

озера Папис была благоприятной для рыболовецких и охотничьих общин. Этот регион был богат пищевыми ресурсами, а также кремневым сырьем для изготовления каменных орудий. Верховья реки Воке расположены на пересечении водных путей. Люди каменного века, возможно, использовали эти места для временных стоянок, при транспортировке кремневого сырья из Южной Литвы в другие места бассейна реки Нерис. Жители долговременных поселений, возможно, занимались посредничеством в обмене кремневым сырьем.

Все памятники представлены подъемным материалом, состоящим исключительно из кремневых находок. Общее число находок указано в таблице 1. Самые большие коллекции собраны с пяти мест на распаханых полях возле деревни Дварас. Эти коллекции были подвергнуты более тщательному анализу.

Несколько выводов было сделано при сравнении состава подъемного материала коллекций Дварас с

составом материала из археологически раскопанных поселений. Коллекции подъемного материала отличаются большим количеством ножевидных пластин и кремневых орудий, чем коллекции, добытые при раскопках. Это объясняется присутствием в подъемном материале малого числа мелких отщепов. Другая особенность коллекций из памятников Дварас это большое количество недавно поврежденных находок, а также расщепленных натуральных кремней.

Все коллекции из памятников Дварас содержат смешанный материал, относящийся к различным периодам каменного века. При применении типологического подхода, основанного преимущественно на типах наконечников стрел, в каждой коллекции выделены отдельные хронологические группы находок.

Группа кремневых орудий из местонахождения Дварас 1, скорее всего, относится к эпипалеолитическому времени и может быть связана с культурной традицией Прибалтийского Мадлена (рис. 2). Эта группа включает типичные микролиты и черешковый наконечник, черенок которого оформлен в виде сверла. В коллекции из Дварас 1 преобладают двухплощадные нуклеусы и резцы, лезвия которых оформлены на ретушированной или сколотой платформе. Другая группа орудий, несомненно, указывает на заселение в раннем бронзовом веке (рис. 4). Она состоит из двусторонне ретушированных наконечников стрел, кремневого кинжала, шлифованных топоров и плоско ретушированных ножей. При сравнении этой группы находок с одновременным материалом из соседнего поселения Папишкес 4, связываемого с *нарвской культурой*, выявлены типологические различия. Коллекция из Дварас 1 содержит также находки мезолита (рис. 3), но отсутствие хорошо датированных типов орудий затрудняет датировку этого комплекса.

По типам наконечников стрел из местонахождения Дварас 2 (рис. 5) коллекцию следует относить к

позднеолитическому времени. Несмотря на это, анализ отходов кремневого производства, а также некоторые типы орудий свидетельствуют о поздне-мезолитическом раннеолитическом заселении. Присутствие в коллекции большого количества микропластин, нуклеусов для изготовления микропластин, а также два максимума на диаграмме ширины пластин указывают на существование в то время микропластинчатой индустрии. В этой коллекции зарегистрировано наибольшее количество резцов, изготовленных на сломанных концах пластин.

Датирующие типы орудий в коллекции Дварас 3 указывают на то, что большая часть материала относится к различным периодам мезолита (рис. 6). Однако в коллекции имеются и типично неолитические находки (рис. 7). Сравнительно небольшая коллекция из Дварас 4 также состоит из мезолитических (рис. 8:16) и неолитических (рис. 8:17-32) находок. Среди находок мезолита выявлено большое количество атипичных орудий. Коллекция из Дварас 5 во многом схожа с материалом из Дварас 3. Доминируют мезолитические находки, принадлежащие к различным периодам (рис. 9). Неолит представляют два плоскоретушированных ножа и отщеп со шлифованной поверхностью (рис. 10).

В местонахождении Дварас 7 собрано недостаточное для его датировки количество находок. Шлифованный топор и другие орудия без патины (рис. 11), что свидетельствует о заселении в неолите или в раннем бронзовом веке. Остальные коллекции слишком малы, чтобы можно было хотя бы приблизительно судить об их хронологии.

Исследования в верховьях реки Воке показали, что этот регион заселялся на протяжении всего каменного века. Добытые коллекции можно использовать как сравнительный материал при последующих исследованиях этого микрорегиона.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. Карта расположения местонахождений: 1 – Дварас 1; 2 – Дварас 2; 3 – Дварас 3; 4 – Дварас 4; 5 – Дварас 5; 6 – Дварас 6; 7 – Дварас 7; 8 – Дварас 8; 9 – Пакремпе 1; 10 – Пакремпе 2; 11 – Крижишкяй 1; 12 – Папишкес 7; 13 – Папишкес 6; 14 – Папишкес 4 (торфяниковое поселение); 15 – Папишкес 3

Рис. 2. Находки из местонахождения Дварас 1 (эпипалеолит): черешковый наконечник стрелы – 1, вкладыши – 2–6, перфораторы – 7–9, скобель – 10, резцы – 11–19, нуклеусы – 20–22, скребок – 23

Рис. 3. Находки из местонахождения Дварас 1 (мезолит): острие – 1, вкладыши – 2–5, микрорезцы – 6, 7, ретушированное орудие – 8, ножи на пластинах – 9, 10, резцы – 11–13, перфораторы – 23, 24, пластины со сработанными углами – 26, 27, ретушированные пластины – 28–31, фрагмент орудия типа топора – 32, нуклеусы – 33–35

Рис. 4. Находки из местонахождения Дварас 1 (ранний бронзовый век): кинжал – 1, наконечники стрел на отщепе – 2–4, отщеп со шлифованной поверхностью – 5, ножи на отщепе – 6, 8, орудие типа топора – 7, скобель – 9, фрагмент шлифованного топора – 10, скребок – 11,

ретушированная пластина со шлифованной поверхностью – фрагмент топора – 12

Рис. 5. Находки из местонахождения Дварас 2 (поздний мезолит – неолит): наконечники стрел на отщепе – 1–4, вкладыши – 5–8, наконечник копья – 9, трапеция – 10, фрагменты орудий – 11, 12, 29, резцы – 13–17, скребки – 18–21, 23–25, перфоратор – 22, скобели – 26, 27, отщеп со шлифованной поверхностью – фрагмент топора – 28, нуклеусы – 30–34

Рис. 6. Находки из местонахождения Дварас 3 (мезолит): черешковые наконечники стрел – 1, 2, острие – 3, вкладыши – 4–6, микрорезец – 7, скребки – 8, 9, 14, 16–18, 20, перфораторы – 10, 12, 13, 15, резцы – 19, 23–25, ретушированные пластины – 21, 26, скребок-резец – 22, нуклеусы – 24, 28, 29, скобели 27, 30

Рис. 7. Находки из местонахождения Дварас 3 (поздний мезолит – неолит): острие – 1, вкладыши – 2, 12, ножи – 3, 7, ретушированные пластины – 4–6, скобель – 8, ретушированные орудия – 9, 26, резцы – 10, 11, фрагменты орудий – 13, 14, скребки – 15–21, отщеп со шлифованной поверхностью – 22, фрагмент орудия типа топора – 23, перфоратор – 24, нуклеусы – 25, 27–29

Рис. 8. Находки из местонахождения Дварас 4 (мезолит – 1–16 и неолит – 17–32): трапеция – 1, вкладыш – 2, резцы – 3–6, пластины – 7, 29, ретушированное орудие – 8, перфораторы – 9, 10, 27, 28, скребки – 11, 12, 14, 15, 25, 26, нуклеус – 13, ретушированные пластины – 16, 23, 30, наконечники стрел на отщепах – 17–19, скобель – 20, ножи – 21, 22, фрагменты орудий – 31, 32

Рис. 9. Находки из местонахождения Дварас 5 (мезолит): черешковый наконечник стрелы – 1, остря – 2, 3, трапеция – 4, вкладышы – 5–9, перфораторы – 10–12,

резцы – 13–16, скребок-резец – 17, скребки – 19–25, ретушированные орудия – 26–31, скобели – 32–34, ретушированные пластины – 35–37, нуклеусы – 38–40

Рис. 10. Находки из местонахождения Дварас 5 (неолит): ножи – 1, 2, перфоратор – 3, отщеп со шлифованной поверхностью – 4, резец – 5, скребки – 6–14, скобели – 15, 16, 19, ретушированная пластина – 17, ретушированный отщеп – 18, нуклеусы – 20, 21

Рис. 11. Находки из местонахождения Дварас 7: топор – 1, скребки – 2–4, микрорезец – 5, нуклеус – 6